БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан
үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл.
НОЯБРЬ
20
СУББОТА
№ 276 (8736).
Өртээ 2 көп.

КЕЛИР ҮЕНИҢ СПЕЦИАЛИСТЕРИ

Тывага үжүк-бижикти үндезилеп тургускандан бээр дөртен ажыг чыл бооп турар. Шагда биске колдуунда башкылар, эмчилер колдады чугула херегледдинип турганын билир бис. Аныяк Тыва республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүп сайзырап олурар аңгы-аңгы адырларынга хөй санныг специалистер хүн келген тудум-на херегледдинип турар болу берген. Оларны белеткээрин республика иштинде өөредилге черлери — Кызылдың педагогика институду, эмчи, башкы, уран чүүл училищелери болгаш политехниктиг болгаш кодээ ажыл-агыйының техникумнары чурттуң өске-даа өөредилге черлери-биле бир дөмей боттандырып турар.

Чоокку чылдарга чедир биске политехниктиг техникум, уран чүүл училищези ышкаш өөредилге черлери турбаан. Ол ышкаш чамдык өөредилге черлеринде чаа салбырлар немей ажыттынып турары өөрүнчүг факт. Ажыктыг казымалдарны болбаазырадыр болгаш тудуг талазы-биле мергежилдиг кадрларны бисте белеткеп турар болу берген. Чурукчуларны, күш-культура башкыларын белеткээрин чоокку чылдарда боттандырып эгелээн. Тываның үлетпүрү, экономиказы, культуразы дүрген хөгжүп сайзыразын дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының тодаргай херечизи ол деп санап турар бис. Аныяк өскен шилип алган мергежилин ёзугаар тускай ортумак эртем чедип алыр арга бисте улам калбарган.

Бөгүн республиканың шупту өөредилге черлеринде беш муң хире студентилер болгаш сургуулдар өөренип турар. Республиканың улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээри чыл бүрү экижип, доозуп үнүп турар специалистерниң саны көвүдээн. Чаа беш чылда специалистер белеткээриниң саны улам көвүдээр.

Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары, бистиң чурттуң келир үези—аныяктарже СЭКП-ниң XXIV съездизи улуг кичээнгейни салган. Келир үениң специалистерин коммунистиг идейлиг чорукка, совет патриотизмге болгаш интернационализмге, бедик организастыг болгаш быжыг чурумнуг чорукка кижизидери дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң чугула сорулгазы. Бо талазы-биле чугула роль комсомолга онаажыр. Бисте дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар аныяктарның хөй кезии комсомолчулар. Чүгле Кызылдың педагогика институдунда безин барык 700 чыгам комсомолчу бар. Ол кончуг улуг күш-түр.

Аныяк кижи бүрүзү чаа ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчузу болурунга ооң студент болгаш сургуул чылдары балаттынмас исти арттырар дугайында студентилерниң чоокта чаа эрткен Бүгү-эвилел слёдунга улуг чугаа болган. Ук слётка СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазы дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң ажылынга удуртулга болур чугула документ. Партияның болгаш ооң ТК-зының Ленинчи комсомолга, аныяктарга, совет студентилерге хүн бүрү сагыш салыышкыны ук чугааның сөс бүрүзүнде илереттинген.

Амгы үениң специализи дээре ханы билиглиг, бүгү талазы-биле белеткеттинген, практика-биле, амыдырал-биле быжыг холбаалыг болуру чугула. Ынчангаш бистиң дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң ажылынга көскү черни үстүнде айтырыглар ээлээри чугаажок.

Студентилерниң Бүгү-эвилел слёдунга бодунуң чугаазынга Л. И. Брежнев мынча деп демдеглээн: Бөгүнгү совет специалист ол дээрге марксчи-ленинчи өөредигниң үндезиннерин эки шиңгээдип алган, партияның болгаш чурттуң политиктиг эчис сорулгазын эки билип турар, эртем болгаш практика талазы-биле делгем белеткелдиг, бодунуң тускай мергежилин бүрүн шиңгээдип алган кижи-дир.

Амгы үениң тускай эртемниг кижизи бедик культуралыг, шудургу, чүткүлдүг, черле ынчаш, чаа, социалистиг ниитилелдиң ёзулуг албан-хаакчызы-дыр».

Келир үениң специалистериниң эртем болгаш идей-политиктиг белеткели кандыг болурул дээрзи моон тодаргайдыр. Айыттынган хемчеглерни чедип алырынга чугула рольду өөредилге черлериниң башкылар коллективтери, ында партия болгаш комсомол организациялары ойнаар.

Аныяктар улам эки өөренип, шилип алган мергежилиниң аайы-биле төлептиг кадрлар болзун дээш партийжи сагыш салыышкын улуг. Ооң база бир херечизи дээди өөредилге черлериниң студентилериниң база ортумак тускай өөредилге черлериниң сургуулдарының материалдыг болгаш чуртталга-амыдырал байдалын экижидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта хүлээп алган доктаалы болур. Студентилерниң болгаш сургуулдарының стипендия хемчээли келир өөредилге чылындан эгелеп өзер, оларның чуртталга-амыдырал байдалын экижидериниче угланган хемчеглер алдынар.

Бистиң республиканың дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң материалдыг баазазын экижидер хемчеглер чыл келген тудум калбарып турар. Политехникумнуң өөредилге корпузу, башкы институдунуң чаа общежитиези туттунуп турар.

Келир үениң башкызын, эмчизин, агрономун болгаш уран чүүл ажылдакчызын белеткээринге кол-ла чүве оларның билииниң ханы болуру көскү черни ээлээр. Башкылаашкынның бедик деңнелдиг болуру-биле чергелештир студентилерниң болгаш сургуулдарының боттарының кызымак чүткүлү, бот-тускайлаң ажылдап шыдаар чаңчылы, чогаадыкчы идепкейи негеттинер. Ол ышкаш идейлиг дадыгылышкын, хөй-ниити чорук кайы-даа адырның тускай эртемниглеринге кончуг чугула.

Кызылдың өөредилге черлериниң хөй-ниити амыдыралы солун. Өөредилге черлериниң партия, профэвилел, комсомол организациялары студентилерниң өөредилгези болгаш кижизидилгези, хөй-ниити ажылынга үлегерлиг киржилгези дээш улуг ажылды чорудуп келген. Өөредилгени практика-биле холбаарынче сагыш салдынган. Мергежилди ханы шиңгээдиринге янзы-бүрү бөлгүмнер тодаргай салдарны чедирип турар. Чижээ: Кызылдың башкы институдунда студентилерниң эртем ниитилелинде барык чүс чыгам кижи хаара туттунган.

Кайы-даа өөредилге черлеринде өөредилгениң шынары бир дең дески эвес. Үш демдектиг өөренип турарлар кончуг хөй. Эки болгаш кончуг эки өөренип турарларның хуузу эвээш. Студент, сургуул бүрүзүнүң хөй-ниити херектерге бот-идепкейжи чоруу ам-даа чедир алдынмаан. Кичээл шагы үзер, харын-даа чамдыкта хөй-ниитиниң корум-чурумун үрей бээр таварылгаларны чок деп болбас. Шак мындыг четпестер-биле шиитпирлиг демисежири өөредилге черлериниң комсомол организацияларындан бирги ээлчегде негеттинип турар. Өөредилге черлериниң партия организациялары комсомолду удуртуушаан, ооң-биле бир демниг ажылдап тура, келир үениң специалистерин белеткээринге чугула рольду ойнаар ужурлуг.

ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫНДА

Кызылдың пассажир автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи чолаачы, слесарь, кондукторларның тус-тус бригадаларының аразынга социалистиг чарышты дээштиг организастап, ооң түңнелин ай, квартал аайы-биле үндүрүп келгенинден бүдүрүлгеге эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип ап турар. Коллектив бо чылдың эрткен он айларының планын чүс хуу күүсеткен. Ол күш-ажылчы тиилелгеде чолаачыларның улуг хуузу улуг. Чижээ: автобус чолаачызы Григорий Рыженков он айлар дургузунда пассажирлер дажыглдаарының планын 112,6 хуу күүсеткен, ол үениң дургузунда 992 литр бензинни камнап алган.

Амгы үеде коллектив чаа беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын чедиишкиннииг күүседир дээш соруктуг ажылдап турар.

С. ТАМЧАЯ.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

ХОЙЖУ

Тоску беш чылдың баштайгы чылының эрткен айларында республиканың хойжуларының ортузунда калбарган социалистиг чарышка Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозтуң кадарчызы Доржу Аныяпович Ооржак тиилекчи болган. Ол чүс баш төрүүр хойга онаалтыр 132 хураганны доруктурган, совхозка дужааган. Бир баштан-на 2 килограмм 300 грамм дүктү кыргып алган.

Бо чедиишкин малчын өг-бүлениң тура-соруктуг, кызымаккай күш-ажылының ачызында боттанган. Ылаңгыя чаш хураганны өстүреринге хойжунуң кадайы Лама-Сүрүң Билигиповна улуг салыышкынын киирген.

Доржу Аныяпович кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген. Каң-Сайырда кыштаанда кажаазын эки септээш, бир оруалды немей туткан. Кургаг өдекти четчири-биле белдүп каан. Хойга болгаш хураганга чиртир 13 тонна сигенни, 10 тонна көк суланы белеткеп алган.

Малчын кыштаглаашкынны хүр чорудары-биле, одар, суггатты шын таарыштырып, хойларының ажаалдазынче кичээнгейни күштелдирген.

СААНЧЫ

Сара Кежигеевна Ооржак Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Кара-Тал сүт-бараан фермазынга он алды чыл бурунгаар саанчылап кирген.

1971 ажыл-агый чылында быжыглаан 18 инээниң бирээзинге онаалтыр 1800 килограмм сүттү саар, 16 бызааны менди доруктурун алырын Сара хүлээнген. Сөглээн сөс херек кырынга бадыткаттынган. Бо чылдың он айларының түңнелинде бир инектен 1850 килограмм сүт сагдынган, 18 бызааны доруктурааш дужааган.

Күрүнеге сүт садарының чыл планын ферма коллективи хуусаа бетинде күүсеткеш, пландан ажыр ам-даа 150 центнер сүттү дужаарын аазаан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Хөй электроэнергия хереглээр «Тыва кобальт» комбинатты болгаш металлургтар суурунда өске-даа үлетпүр, тудуг организацияларын, бажыңнарны дүн-хүн чок хандырар дээш Хову-Аксының электростанциязының коллективи бедик харыысалга, улуг кедүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Энергетиктер он айларда электри база чылыг энергиязын бүдүрериниң планын ажыр күүсеткен.

Энергия объектилериниң эки ажылдаарынга төлептиг үлүг-хуузун киирип турар шалыпчыларның саны өскен.

Электростанцияда турбина машинизи Нина Петровна Платуновага коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан.

Элегес хемниң эриинде комбинаттың насос станциязын тургускан. Моон сугну каң хоорзалар дамчыштыр өрү бедикте «Тыва кобальт» комбинатче, электростанцияже, чурттаалга бажыңнарынче чайып үндүрүп турар.

Дериг-херекселдерни шын, дең-дески ажылдадырындан Хову-Аксын суг-биле үзүктел чок хандырары хамааржыр. Бо ажылды бүдүрүлгеде бедик мергежилдиг машинист Елизавета Фроловна Соколова эки билир. Ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле ол коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТАРДА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Н. П. Платунова (үстүнде) биле Е. Ф. Соколова.

В. БОРИСОВТУҢ фотолары.

Түңнелдер болгаш сорулгалар

МАЛ АЖЫЛЫ

Ажылында чедиишкиннерин быжыглавышаан, тоску беш чылдың баштайгы чылында Эрзинниң ажылчыннары багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Октябрьның байырлалынга уткуштур калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде район тос айларда сүт садарының планын 112,2 хуу, эъттиин — 105,2 хуу, дүктүүн— 88,4 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле «Коммунизмче орук» колхозтуң көргүзүглери өске ажыл-агыйлардан дээре болган. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге сүттү бүдүрерин 29,2 хуу, садарын 51,4 хуу өстүрген. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткени дээш «Коммунизмче орук» колхозка СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Районнуң мал өстүрер талазы-биле көргүзүүү база багай эвес. Төрүүр чүс башка онаалтыр 94 кулунну, 89 хураганны, 81 бызааны камгалап алган. Чүстен өрү хураган өстүрген Соян Шимээ, Эрес Ендан, Даңгай Дамдын-оол, Сал Чыргал болгаш кулун база бодаган менди доруктурар талазы-биле Андаа Торгут, Хуна Седеп-оол ышкаш эки ажылдыг малчыннарны хөйнү адап болур.

Мурнуку чылдарга бодаарга малга чем белеткээр ажыл бо чылын организастыг болган. Ниитизи-биле чээрби хире бригадага үш чүс ажыг кижи ажылдап турган, оларга үжен хире трактор, өске-даа машина-техника быжыглаттынган. Район ниитизи-биле 83130 центнер сигенни белеткээн, ол болза планның 92,2 хуузу болур. Бо чугула ажылды «Чаа орук» колхоз үлегерлиг чорудкан, сиген белеткээр сорулгазын ыракта ажыр күүсеткен. Ол ышкаш «Мөрен» колхоз сиген белеткээр планын 100,9 хуу күүсеткен.

Районнуң колхозтары амгы үеде малын кышкы турлагларынче үндүрүп эгелээн. Бо талазы-биле белеткел база организастыг болган. Ниитизи-биле шээр мал 139, мыйыстыг бода мал 49 кодаңга кыштаглаар, чылгыны 5 кезек, тевени 3 кезек черлерге одарладыр. Колхозтарның баштаар черлери болгаш партия организациялары мал ажылында билиин шыырак, дуржулгалыг кижилерни быжыглаан.

Бо чылын бирээзинге-ле [illegible] чурттаар 12 бажыңны ажыглалга киирген, бар бажыңнарның септелгезин чорудкан. Тудуг талазы-биле «Чаа орук» колхозтуң көргүзүү эки, ылаңгыя 6 чурттаалга бажыңын, бызааның 4, хойнуң 6 кажаазын туткан.

Моон-биле кады улуг четпестер барын база айтыр херек. СЭКП обкомунуң IX пленумунуң доктаалын район четпес боттандырып турар. Чамдык кыштагларда белеткел ам-даа чедир кылдынмаан. Мал чемнериниң кадагалалы, кыштагларже сөөртүлге кошкак. Мал суггарылгазының айтырыы амга чедир-ле эки шиитпирлеттинмээн. Районда 26 кудуктуң кезии үрелик, суг сөөртүр 26 автомашинадан чүгле 9 машина ажылдап турар.

Бо бүгү база өске-даа четпестерни дарый чайладыр хемчеглерни ап турар. Ниитиниң мал ажылында дуржулгаларны улам калбартып, амгы кол кичээнгейни кышкы мал ажылынче угландырар.

С. ЧАЖЫН-ООЛ.

ЧЕР АЖЫЛЫ

Тараа барда эът-даа, сүт-даа болур. «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыннары ылаңгыя чер ажылының культуразын экижидер, ооң үнүш-дүжүдүн бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Бо чылдың часкы хову ажылының үезинде 3650 тонна өдекти тарылга шөлүнге чемишчиткен. Агротехниктиг хемчеглерни сагывышаан, часкы хову ажылы дооступушка улаштыр суггарылганы организастыг чорудкан.

Мындыг хемчеглерни боттандырып турарындан, үнүшке таарымчалыг эвес болган бо чылын безин сүт-хөлчүлер чаагай дүжүттү өстүрген. Чижээ, гектар бүрүзүнден кукурузаның 115, кызыл-тастың 8,9, суланың 8,1, арбайның 7,5 центнер дүжүдүн алган. Ооң ындай мал чеминге тараан хөй чылдыг сигенниң гектарындан-на 12,5 центнерни ажааган. Чамдык тараажы звеноларның көргүзүү үстүнде көргүзүглерден ыракта бедик болган.

Сүт-хөлчүлерниң чер ажылынче шак ындыг чыл бүрү кичээнгей салып турары мал ажылынга улуг салдарлыг болганын практика улам-на бадыткан турар. Моон чижээн бо чылдың тос айларында план күүселдезинден көрүп болур.

«Сүт-Хөл» совхоз күрүнеге 262,5 тонна сүт садар турган, херек кырында 282,4 тоннаны, 382,5 тонна эъттиң орнунга 464,4 тоннаны саткан. Дүк садарының планын совхоз ыракта ажыр күүсеткен.

Бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр чээрби сес малчын 120 чедир хураган алган. О. К. Каракыс, М. К. Чылбак ышкаш, инек бүрүзүнден 1222 кг сүт саггаан мурнакчыларны хөйнү адап болур.

Ниитиниң малын өстүрери, ооң продуктулуун бедидери ээзиниң эки ажаалдазындан, ылаңгыя чем курлавырын хынамчалыг белеткеп алырындан чугула хамааржыр. Сүт-хөлчүлерниң бо талазы-биле көргүзүү база багай эвес. Малга чемнер белеткелин организастыг чорутканындан олар 2275 тонна сигенни, 4505 тонна силосту, 110 тонна будук-бүрүнү белеткээн, саваң болгаш көк-сула база бар. Ол ышкаш мал кыштаглаашкынынга өске-даа белеткелдер хынамчалыг болган.

Совхозтуң тараажылары боттарының ажылында чедиишкиннерин быжыглавышаан, келир чылдың часкы хову ажылынга амдыгааштан хынамчалыг белеткенип турар. Үрезин бүрүн урдунган, шөлдерже өдек сөөртүлгези эгелээн. Тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын септээри организастыг чорүп турар.

К. КАҢ-ООЛ.

ЁЗУ БАРЫМДААЛАП БОЛБАС

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга үндезилээш, «Социалистиг чарышты организастап турарының байдалы болгаш партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны Барыын-Хемчик районнуң партия активиниң хуралынга чугаалашкан. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүсетпишаан, районнуң кодээ ажыл-агый, үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, тудуг болгаш садыг коллективтери тоску беш чыл планының бирги чылының үшкү кварталында алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Колхоз, совхозтар күрүнеге эът садарының чыл планын 94,2 хуу, сүттүүн 79,1 хуу, дүктүүн — 101,4 күүсеткен. 26 хойжу төрүүр 100 хойга онаалтыр 90—100 чедир хураганны камгалап алган, 14 саанчы бир инектен 1400—1850 кг сүттү саап, эки ажылдааннар.

Мурнакчыларга «Барлык» совхозтуң хойжулары Соян Бүче-оол, Хомушку Уртак, «Шекпээр» совхозтуң хойжузу Ооржак Күрседи, «Барлык» совхозтуң саанчылары Моңгуш Чодураа, Лидия Оюн, «Шекпээр» совхозтуң саанчызы Моңгуш Минне болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери үшкү кварталда үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 107 хуу күүсеткен, пландан ажыр 300 муң рубль түңнүг продукцияны сайгарган. Тос айларның ниитилде планын ажыр 1286 тонна даг-дүгүн бүдүрген, 1823 муң киловатт-шак электра энергиязын ажылдап кылган.

План күүселдезиниң талазы-биле эки түңнелдерни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң ажылчын хандырылга кладызы, райпо, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалык салбырының коллективтери болгаш «Шекпээр» совхоз чедип алган.

Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир социалистиг чарышты организастаарын партия, профэвилел, комсомол организацияларындан болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерниң, транспорт, тудуг, садыг организацияларының удуртукчуларының талазындан башкарып турарында шыңгыы четпестерни илеткелчи болгаш хуралга санал берген эштер тодаргай чижектер-биле демдеглээннер. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан-организацияларының хөй кезиинде социалистиг чарышты ёзу барымдаалап организастаан.

Чижектеп ап көрээлиңер. Кызыл-Мажалыктың харылзаа конторазы (начальниги эш Бакасова), «Тыва септелге-тудуг» трестиң районда участогу (начальниги эш Дембик, партия организациязының секретары эш Чучук, местком даргазы эш Нечаева), КМК-1 (начальниги эш Постников, партия организациязының секретары эш Шыырак-Кара), КМК-741 (начальниги эш Константинов, партия организациязының секретары эш Лушников, тудуг комитединиң даргазы эш Хохлов), тууйбу заводу (директору эш Андросов, партия организациязының секретары эш Куулар, местком даргазы эш Швалов), № 1469 орук-бүдүрүлге эргелели (начальниги эш Шалдыг, партия организациязының секретары Попал, местком даргазы эш Белек-оол) бо организацияларда социалистиг чарыштың түңнелин үндүрбес, ажылчын хуралдарны эрттирбейн турар.

Бригадалар, цехтер болгаш тус-тус кижилер аразында чарыштың организастап турары база эрээңгей. Ажылчыннарның ортузунга лекция, беседа чорутпайн турар, бо коллективтерниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары партияның болгаш комсомолдуң политөөредилгезинде хаара туттунмаан.

Кижилерни күш-ажылче сорук киир кыйгырып турар лозуңнар, плакаттар, стендилер, агитхуудустар, хана солуннар чок. Моон түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш ажылдан үнер чорук хөй. Байдал мындыг турда, бүдүрүлге планы канчап күүсеттинерил?

Социалистиг чарышты организастаарынче кичээнгейни барык салбайн турар дээш «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның удуртукчуларының адресинге партия активиниң хуралының киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлелди кылган.

«Барлык» совхозтуң саанчылары, малчыннары болгаш механизаторлары чыл бүрүде-ле социалистиг хүлээлгелерни саазын кырынга ап турар. Херектиң ужуру чул дээрге, чарыштың түңнелин аазааш санныг кижилер, колдуунда удуртукчу ажылдакчылар, масса чоннуң калбак киржилгези чокка ёзу барымдаалап үндүрер, ооң түңнелин көскү агитацияның дузазы-биле нептерээңгей боддурбайн турар. Чижээ, совхозтуң төп салбырында безин социалистиг чарыш талазы-биле көргүзүг самбыразы чок. Ындыг болганда саанчылар, малчыннар болгаш механизаторлар чарыштың негелдезин, хүлээлгелерни канчаар күүседип турарын билбес.

Совхозтуң салбырлары аразында чарыштыг, а совхоз боду «Тээли» совхоз-биле чаржып турар аттыг. Ол чарыштың түңнелин черле үндүрүп көрбээн.

Ёзу барымдаалап калбарткан чарышты районнуң өске-даа ажыл-агыйларындан көрүп болур. «Барлык» совхоз бо чылын кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының планын бүгү талазы-биле күүсетпээн. Сүттүң бараанныг чоруу кудулаан, болгаш ниитиниң малынга четчир санныг чем белеткеп албаан.

Ажылчы чоннуң чогаадыкчы инициативазын көдүрериниң болгаш социалистиг коллективизмге кижизидерниң күчүлүг чепсээ —социалистиг чарышты багай организастааның түңнели мындыг-дыр.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты каш чылдар мурнунда тывыскан. Бо ферма күш-ажылчы чедиишкиннер талазы-биле чүгле районга эвес, харын республикага сураглыг турган. Сөөлгү үеде күрүнеге сүт садарының планын күүсетпестээн болгаш малчыннар ортузунда политмассалыг ажыл кошкаан. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты ёзу барымдаалап, саазын кырында адылып чоруур коллективтер «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде болгаш «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда база бар. Моон кол чылдагааны болза, СЭКП райкомунуң болгаш парткомнарның талазындан ол коллективтерниң кежигүннериниң ортузунга хыналдаа болгаш политкижизидилге ажылын кошкак тургузуп келгени-биле тайылбырлаттынар.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг, садыг болгаш колхоз, совхозтарның чамдык удуртукчуларында социалистиг чарышты организастаары дээш партия, профэвилел, комсомол организацияларының хереэ кылдыр көрүп, боттары хажызындан хайгаараар хөөннер барын хуралга демдеглээн. Ол дээрге үндезини-биле шын эвес чүүл болгаш ону шиитпирлиг-биле сый шавар херек.

Районнуң партия активиниң хуралы «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш республиканың партия активиниң хуралының доктаалдарынга үндезилээш, кылыр ажылдар талазы-биле тодаргай сорулгаларны айыткан делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Ам кол чүүл—хүлээп алган шиитпирниң күүселдезиниң хыналдазын организастаарын партия организацияларының хүн бүрү практиктиг ажыл-чорудулгазының төвүнге тургузуп, негелдени партийжи принцип ёзугаар шыңгыы тургузуп, үре-түңнел чок, шуугаар чорукту эвээжеткеш, масса чоннуң ортузунга тодаргай организаторжу ажылче кирзе чогуур. Бистиң партиявыстың амгы үедеги негелдези-даа ындыг.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынның корреспондентизи».

ТУРАСКААЛДАРНЫ КАМГАЛААР

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң Тыва республика салбырының баштаар чериниң пленуму дүүн Кызыл хоорайга Политиктиг чырыдыышкынның бажыңынга болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери-биле холбаштыр ук ниитилелдиң Тыва салбырының организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди пленумга дыңнап чугаалашкан. Бо айтырыг дугайында илеткелди ниитилелдиң баштаар чериниң секретары Д. А. Попков кылган болгаш Ю. Ш. Кюнзегеш, М. Л. Делег, С. Д. Куулар, А. Х. Баир, З. И. Журавлева болгаш оон-даа өскелер санал берген.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле чорудар хемчеглерни пленум хүлээп алган.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОХАМЕД СИАД БАРРЕ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Сомали Демократтыг Республиканың Дээди Революстуг Чөвүлелиниң Президентизи генерал Мохамед Сиад Баррени ноябрь 18-те хүлээп алган.

Чүректиң ханызындан, эп-найыралчы байдалга бооп эрткен беседа үезинде совет-сомали харылзааларны улам калбартырының айтырыгларын болгаш делегейниң амгы байдалының чугула айтырыгларын чугаалашкан. Африкада национал-хосталгалыг шимчээшкинниң болгаш империализмге база колониализмге удур демиселге депшилгелиг күштерниң чаңгыс эвиниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналды база солушкан.

—●—

ТАЙБЫҢ КАМГАЛАЛЫНЫҢ СОВЕТ КОМИТЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Ноябрь 18-те Москвага Тайбың камгалалының совет комитединиң Президиумунуң калбак хуралы Н. С. Тихоновтуң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Аңаа кирišкеннер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Францияга аян-чоруунуң түңнелдери-биле холбаштыр тайбың дээш совет шимчээшкинниң сорулгаларын чугаалажып көрген. Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазының оралакчызы Г. А. Жуков ол айтырыг талазы-биле медеглел кылган. Хуралга чүве чугаалааннар тайбыңның бүгү совет талалакчыларының мурнундан Л. И. Брежневтиң Францияга аян-чоруунуң түңнелдерин изиг-биле чүүлдүгзүнүп турарын илереткеннер.

Ол-ла хуралга чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле эртемденнерниң база хөй-ниити ажылдакчыларының Москвага бооп эрткен ужуражылгазының түңнелдериниң дугайында ол-ла хуралга академик Е. К. Федоровтуң илеткелин база чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Пропагандистиң индири

БИСТИҢ БЕСЕДАВЫС

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколага философия болгаш эртемниг коммунизмни башкылаар пропагандистерниң республика семинары Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа республиканың янзы-бүрү булуңнарындан дыка хөй пропагандистер киришкен. Семинарның киржикчилери-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, чамдык дуржулгалыг пропагандистер-биле беседаны тус-туста кылган. Ам оңу силерге таныштырар-дыр бис.

Пропагандист Б. С. Барба:

— Бай-Тайга районнуң Шуйда кадыкшылга школазында башкылап турар мен. Пропагандистиң хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ажылын 1965 чылдан бээр кылып келдим. Бо үениң дургузунда бергелерге-даа таваржып турдум. Ону ажып эртеринге, ажылга ынакшыл болгаш чылдан чылче чедип ап келген арга-дуржулга дузалаан.

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколада пропагандистеп турар мен. Ында шупту 18 кижи хаара туттунган. Чаа өөредилге чылындан бээр дөрт кичээлди эрттирдивис. Политиктиг эртем-билиин бедидип алыр дээш кичээлдерге доктаамал белеткелдиг кээп турар дыңнакчылар бисте хөй.

Мен маңаа кичээлге канчаар белеткенип турарымның дугайын чугаалаар бодадым.

Дараазында кичээлдиң темазынга баш удур белеткенир мен. Маңаа кол-ла чүве — теоретиктиг чүүлдерни амгы үениң тодаргай айтырыглары, келир үениң сорулгалары-биле сырый холбаары. Ол ышкаш кичээлге ажыглаар материалдарны чыып алгаш, кичээлди эрттирериниң планын тургузуп алыр. Ол план дараазында чүүлдерге чарлыр: эге сөс, беседа, ында кирген кол айтырыгларны түңнээри, дыңнакчыларга онаалгаларны бээри.

Эге сөске эрткен кичээлге сайгарган теманы доңчулап чугаалап бээр, а беседаны үш-дөрт хире кол айтырыгга хамаарыштыр кылза эки. Чаа материалды тайылбырлап турар үеде кол айтырыгларга доктаар черлерни конспектизинге тускайлап шыйып алыр. Дыңнакчыларга төөгү документилеринден, чогаал номнарындан ушта бижип алганы фактыларын чугаалап бээр ийикпе, азы чуруктарны, диаграммаларны көргүзер. Дыңнакчыларга онаалга бээрде, номчуза чогуур чүүлдерин кандыг номнардан алырын чугаалап бээр херек. Ынчалза-даа кичээлди пропагандист кижи бодунуң күзелин ёзугаар база эрттирип болур.

Кичээлди солун болгаш ажыктыг кылдыр эрттирерге, дыңнакчылар хойну билип алыр дээрзин пропагандист кажан-даа уттуп болбас. Ынчангаш чогаадыкчы чорук-биле ажылдаары чугула.

Пропагандист Н. В. Долматова:

— Аныяктарның хоорайы Ак-Довуракта даг-дүгү чыыр рудникте улуг инженер болуп ажылдавышаан, партия чырыдыышкынының ортумак звенозунда пропагандистеп турар мен. Ында шупту 15 кижи бар.

Мээң дыңнакчыларым колдуунда комсомолчулар. Марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларын, Коммунистиг партияның болгаш Ленинчи комсомолдуң маадырлыг төөгүзүн өөрениринге комсомолчу-аныяктарга дузалажыр кол кижи — пропагандист.

Кичээлдерни колдуунда ажык чугаа, беседа хевирлиг чорударга кончуг ажыктыг, солун. Дыңнакчыларның билиин барымдаалап, кичээлди лекция хевиринге эрттирериниң аргазы база бар. Ынчалза-даа ооң эң ажыктыы, дээштии — ажык чугаа дээрзин утпаза чогуур. Пропагандист кижи кандыг-бир теманы өөредип тургаш, бодунуң чугаазынга кол чүүлдерни дыңнакчыларның кичээнгейинче угландырары-биле планнап алыр херек. Ол ышкаш ол бодунуң дыңнакчыларын ном-биле ажылдап билир кылдыр чаңчыктырары чугула. Ону кылырда беседа, тайылбыр үезинде кол-кол чүүлдерни дыңнакчылар конспектилеп, бижип алыр кылдыр чаңчыктырып, конспект кылырының планын тургузарынга өөредир.

Партия болгаш комсомол төөгүзүн өөредирде чүгле номнар-биле кызыгаарлаттынмайн, борта хамаарышкан кинолардан көрүп, ону сайгарып, хоочун коммунистер, мурнакчы кижилер-биле ужуражышкыннарны организастап, төөгүлүг черлерже походтарны кылып болур. Кичээл бүрүзүнге ук темага холбашкан диспут хевирлиг маргылдаалыг айтырыгларны көдүрүп, аңаа дыңнакчы бүгүдезиниң киржип турарын чедип алыры чогумчалыг.

Пропагандист кижи чүгле бодунуң ажылы-биле кызыгаарланмас херек. Мен бистиң рудникте партия эге организациязының секретарында база ажылдап турар мен. Ол ышкаш элээн каш лекцияларны ажылчыннарга номчудум.

Пропагандист В. Н. Власов:

— Кызылдың өртке удур камгалал отрядының начальнигиниң оралакчызы болуп ажылдап турар мен. 1958 чылдан бээр пропагандист болуп келдим. Бисте тургустунган марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколада 32 кижи хаара туттунган. Бо өөредилге чылы эгелээнден бээр 5 кичээл эрткен.

Эрткен чылын ССРЭ төөгүзүн өөренип дооскан бис. Амгы үеде философияны өөренип эгеледивис. Дыңнакчыларымның аңаа сонуургалы улуг болду. Кичээл бүрүзүнге баш удур белеткенип, аңаа хереглээр көргүзүг материалдарын, чурт картазын, диафильмнерни ажыглап турар мен. Кажан ыяк кылдыр белеткенип алгаш кичээлди эрттиреримге, меңээ артында чиик кылдыр сагындырар.

Чамдык чиик, билдингир темаларны чамдык дыңнакчылар боттары эрттирер кылдыр баш удур оларга дагзып турар мен. Ынчан чүгле оларга херегләэр литератураларны, херектиг бүгү чүүлдерни догерезин кайын тып алырын айтып бээр. Бо таварылгада дыңнакчылар кичээл эрттирери-биле белеткенип алыр эвес, а харын боттары быжыг билиглерни чедип алыр дээрзи билдингир.

Кичээлди эрттиреринге болгаш дыңнакчылар-биле ажылдаарынга бот-идепкейжи болгаш чогаадыкчы чорук негеттинер. Шала-була кичээл эрттирери-биле өйлежир болза, ынчан пропагандист дыңнакчыларның хүндүткелин болгаш сонуургалын чаалап ап шыдавас. Ынчангаш мээң аныяк пропагандистерге чагыым болза, В. И. Ленинниң «ӨӨРЕНИР, ӨӨРЕНИР БАЗА КАТАП ӨӨРЕНИР» деп чагыын хүн бүрү утпайн чорза эки.

Республиканың херээженнер чөвүлелдеринде

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

Чоокта чаа «Чодураа» колхозтуң клувунга Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның херээженнер чөвүлелдериниң активтериниң семинар-хуралы болуп эрткен. Аңаа кедээ Советтерниң даргалары, агитквартираларның, секцияларның, херээженнер чөвүлелдериниң даргалары олуржуп, ажылдың дуржулгазы-биле танышкан.

Семинар хуралга ийи районнуң херээженнер чөвүлелдериниң хана солуннарының альбомнарының, булуңнарының, дааранглыг хептериниң делгелгезин организастаан. Тес-Хем районнуң амыдырал хандырылга комбинадының киржилгези-биле хеп модазын көргүскен. Делгелгеге киришкеннерни болгаш мурнакчы ажылдыг агитквартираларның эргелекчилерин өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Ооң соонда семинарның киржикчилери Самагалдайның № 2 база «Чодураа» колхозта ясли-садиктерниң, Чыргаландының 8 чыл школазының өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары-биле танышкаш, суурда агитквартираларның төптеринге, сууржуң амыдыралче шилчээн малчыннарның бажыңнарынга экскурсиялап чораан.

Маңаа хамаарыштыр бистиң районнуң херээженнер чөвүлелдериниң ажылы-биле таныжып көрээли.

Партияның хүн бүрүде чорудуп турар политиказын өг-бүле бүрүзүнге, херээжен чоннуң ортузунга пропагандалавышаан, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары-биле оларның күжүн мобилизастаарынга херээженнер чөвүлелдериниң ролю улуг. Бистиң районнуң ажыл-агыйларында болгаш албан организацияларда 10 херээженнер чөвүлелдери болгаш 12 бөлүктери, 42 янзы-бүрү секцияларлыг, 270 активчилерни хаара туткан ажылдап турар. Районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга идепкейлиг киржир сорулга-биле херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышты «ленинчи ёзу-биле ажылдаар, чурттаар, өөренир» деп лозунгнуң адаа-биле организастаан. Социалистиг чарыштың түңнелин чылда 2 катап үндүрүп турар.

Күш-ажылчы херээженнерни өөредип, кижизидеринге, оларның ортузунга организакчы ажылды олар 29 агитквартираны дамчыштыр чорудуп турар. Ында янзы-бүрү мергежилдерге өөредир 13 бөлгүмге 170 ажыг херээженнерни өөреткен. Агитквартираларның ажылдарынга башкылар, медицина, культура албан черлериниң ажылдакчылары, кедээ ажыл-агыйның специалистери, колхозчулар, ажылчыннар идепкейлиг киржип, В. И. Ленинниң допчу намдарын, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарын өөренир бөлгүмнерниң ажылын удуртуп, хуралдарны эрттирип, концерттерни белеткеп, көскү агитацияның хевирлерин көрүштүг кылдыр дерип үндүрүп турган.

Чер-черде эки дуржулганы ажыглавышаан, херээженнер ортузунга полит-массалыг кижизидилге ажылын калбартыр талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган херээженнер чөвүлели бисте бар. Социалистиг чарыштың баштайгы түңнелинде «Чодураа» колхозта ындыг чөвүлел ийиги черни, эмнелгеде чөвүлел үшкү черни алгаш, шилчиичи чоруур вымпелдер-биле шаңнаткан.

Республикада мурнакчы ажылдыг херээженнер чөвүлелдериниң арга-дуржулгазын нептередир сорулга-биле районнуң херээженнер чөвүлели ийи районнарның активтериниң семинар хуралындан аңгыда чер-черге семинарларны организастаан. «Улуг-Хая» совхозтуң «Арыг-Бажы» салбырының херээженнериниң кыйгырыын хуралдарга таныышкаш, бедиткен социалистиг хүлээлгени ап, оларны күүседир талазы-биле ажылдарны чорудуп келген. Чамдык ажыл-агыйларның төптеринге «Уруглар — бистиң келир үевис» — деп темалыг хуралдарны, Самагалдайга үш удаа темалыг кежээлерни, албан организация черлеринге күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарышкан херээженнер хуралдарын эрттиргилээн. Херээженнерниң уран-шевер мергежилин нептередир сорулга-биле «уран-шевер холдар» деп район делгелгезин организастаан. Эң эки чараш кылыглар күүсеткеннерни өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан. Сентябрь айда ногаа, чечек делгелгезин Самагалдайга организастаан.

Эрткен чылын Вьетнам ие, чаштарга дузаламчы кылдыр 593 акшаны чыгкаш, чорутткан.

Ада-иелерге педагогиктиг билиглерни нептередир сорулга-биле Самагалдай школазында ада-иелерниң, эмнелгеде кадыкшылдың университеттерин ажыткан.

Малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылды экижидер сорулга-биле мурнакчы малчыннарның слёдун үе-үеле эрттирип, айда бир удаа комплекстиг (лекторлуг, эмчилиг) үнүүшкүннерни организастап турар.

Эрзин районнуң херээженнер чөвүлелдериниң ажылдарында кандыг чаа арга-дуржулгалар барын санал берген эштер, тодаргайы-биле чугаалааны база-ла үнелиг болган. Ылангыя мөреңчилерниң чаа дуржулгазын семинарның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан. Ында чөвүлел малчын херээженнерниң хуралдарын бригадаларга эрттирип, ынаар комплекстиг бригаданың үнүүшкүнүн организастап турар. «Эң эки арыгсилиг өг», «Эң эки культурлуг бажың», «Эң эки ажылдыг агитквартира» деп чарыштарның түңнелдерин кедээ Совет-биле кады үндүрүп турар.

Районнуң партия, совет органнары херээженнер ортузунга ажылды экижидеринче улуг кичээнгейни салып, хүн бүрүде оларның ажылын удуртуп, өй-өйде кедээ Советтерниң күүскомнарынга, сессияларынга, партия хуралдарынга дыңнап турар. Хөй-нииты организацияларынга удуртур боттуг дузаны «Мөрен» колхозта партия организациязы (секретары эш С. Ондар), кедээ Совет (даргазы К. Доржу) чедирип келген.

Херээженнер чөвүлелдериниң ажылдарында чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй дээрзин семинар-хуралга санал берген эштер айыткан.

Ынчаарга сорулга ам чүл дээрге, херээженнер чөвүлелдериниң, херээженнер бөлүктериниң ажылдарын боттуг удуртуп, оларның аразында социалистиг чарышты улам калбартыры негеттинип турар.

Агитквартираларны дамчыштыр чаа ёзулалдарны, чаңчылдарны нептередири чугула. Чижээ: өг-бүле тудканнарның көргүзүглүг ёзулалдарын, пенсияже үдээшкин, шеригже үдээшкин, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражышкын, паспорт тывсыры, кышты үдээри, часты уткууру, дужут байырлалын эрттирери дээш оон-даа өске хемчеглерни организастап болур.

Ниитизи-биле ийи районнуң херээженнер чөвүлелдериниң активчилериниң ужуражылгазы солун болгаш ажыктыг эрткен дээрзин ол семинар-хурал бадыткап турар.

С. МААДЫ,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Б. КЫРГЫС,
«Ак-Эрик» колхозта херээженнер чөвүлелиниң активчизи.

Баштайгы маадыр иелерниң бирээзи Моңгуш Ак-кысовна Бады-Белек «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында ажылдап, чурттап турар. Ол он бир уругну кижизидип өстүрген.

Адазы Ак-кыс ирей ам сезен ажыг харлыг. Ол Буян-Бадыргы ноянның хөлечиги, чылгычызы чораан. Кара чажындан тура мал ажылынга чаңчыгып калган кижиниң улуг уруу Бады-Белек аңаа «Кызыл тараачын» колхоз тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш, бо хүннерге чедир кадарчылап келген. Адазының күш-ажылчы чаңчылын салгап алган Бады-Белек өөнүң ишти Албай-оол-биле уругларын мал ажылынга чаңчыктырып, өөредип турар.

Эң улуг оглу Моңгуш Очур «Тыва» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи. Совхозтуң 700 ажыг хоюн бо хүннерде кадарып турар. Ол ышкаш хеймер оглу Василий база-ла ол-ла совхозтуң шарыларын кадарары-биле хүлээп алган. Маадыр ие оолдарының дузалакчы кадарчызы болбушаан, оларга ажыктыг арга-сүмени берип орар.

Өске оолдары Диңгил-оол, Биче-оол — чолаачылар. Ийне уруглары: Лина — столовая директору, Зина — культура ажылдакчызы. Өскелери янзы-бүрү албан организация черлериниң ажылдакчылары. Олар шупту партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо хүннерде тус-туста онаашкан ажылдарында идепкейлиг ажылдап турарлар.

— Улуг Октябрьның ачызында кижи көрбээн аас-кежикти көрүп, Совет чазаамга, партиямга өөрүп четтиргенимни илергейлеп чор мен. Хөй уругларлыг болганымга чоргаарланып чоруур мен. Төрээн чурттуң чечектелип хөгжүүрү дээш карак-кызыл ажыл-ижин олар коммунизм тургузуушкунунга бараалгадып чоруурлар — деп маадыр ие өөрүшкүлүг чугаалаар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң малчыны, маадыр ие Моңгуш Бады-Белек пенсияже үнзе-даа, ынак ажылын ам-даа салбаан болгаш аңаа бодунуң оолдарын өөретипшаан.

ЧУРУКТА: маадыр ие М. А. Бады-Белек радиоприёмник-биле дамчыдылгаларны дыңнап олур.

С. КУУЛАР.

ЭРТЕНГИ ХАЯАДА-ЛА

Бир талазын илчирбелендир дисчиткен, кадар оттуг даглар хүрээлээн, а өске талазында делгем шыңааны куду арыг кара суглар кыш, чай чок шулуражып бадып чыдар чурумалдыг делгем девискээрде «Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү чыл келген тудум улам чаагайжып, калбарып орар.

Ооң дугайында тус черниң аныяк өскениниң мынчаар ырлажып турары таварылга эвес:

Талыгырдан оду чайнаан,
Таңны, хөгжүм диңмиттелген,
Сорук, күштүг өзүп орар
Совхоз төвү — Чыраа-Бажы.

Тывадан ыраң Назарово ГЭС-тен келген күштүг электри чайыннандыр кыпкан ол суур кежээликтей онза чараш апаар: шуруландыр кыпкан лампалар кудай дүвүнде чивеңнешкен сылдыстар-биле адааннашкан дег хыц, совет кедээниң чаартынган овур-хевирин, ооң кижилериниң магалыг аас-кежиктиг чурталгазын көргүзүп турар.

Эртенги хүн алдын-сарыг херелдерин Чыргакының ол чарыынга чаа-ла тарадыр чажып, кедээ суур одунгалак турда, ооң төп кудумчузун куду базып ор мен. Чедир тутунмаан ийи өрээл бажың иштинде балды даажы дыңналы-дыр. Мындыг эрте ажылдап турар чүү кижи боор дээш шагымче көрдүм: чеди шак четпейн-дир. Соңгадан бакылай бээримге, Санчаа Борбак-оолович шала тыраан тур.

— Экии. Даң бажындан ажылдап кирипкен ышкажыл?

— Экии, башкы. Ынчанмайн канчаар ийик. Бо бажыңга башкылар чурттаар дээн, дарый дооспас болза, хоржок. Дөрт кижи ажылдап турар улус бис. Тудут материалы чокка ажыл саадаар-дыр, оон башка шагда доозуптар ийик бис. Манзаларны дүүн чаа эккелди.

— Ажылдап турунарда тудуугурла-дыр силер. Ам каштыг апардыңар?

— Талыйган. Алдаанның бүдүүзүнде барып үскен-не болгай. Шалээлеп алгаш, олуруп чададым. Ажылдаардан башка.

— Чыраа-Бажы — районда улуг суурларның бирээзи болгай. Тудугга ур-ле ажылдап келдиңер. Бо суурда силерниң холуңар дегбээн тудуг ховар боор, аа?

— Амыдыралымның дең кезиин тудугга ажылдап келдим, чалгаа диртип көрбедим. Тудушкан бажыңнарым-на хөй — деп, совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы тудугжузу С. Б. Ооржак харыылады. Ол чүгле ыяш-биле тудугжу эвес, а база печник, дашчы, бызаңчы — бешки разрядтыг тудугжу. Кызыман күш-ажылы-биле ол чонунуң хүндүткелин чедип алган. Ооң хөрээнде Ленинчи юбилей медалы чайнап чоруур.

К. ЭКЕР-ООЛ,
башкы.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

«Чодураа» колхоз мал кыштагладыышкынынга белеткелдерни канчаар чорутканын Тес-Хем районнуң Чыргалаңды кедээ Советиниң сессиязынга чоокта чаа чугаалажып көрген. Нииттиниң малын кыштан тодуг-догаа, хүр ажырар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган болза-даа четпестер хөй болганын сессияга демдеглээн.

Колхоз сиген кезер планын күүсетсе-даа силосту болгаш концентратты четпес белеткээн. Хойжу бригадаларда, фермаларда кажааларның септелгези кылдынган, мал чемин сөөртүп чедирип турар. Бода мал 9 кодаңга, хой, өшкү 35 кодаңга кыштаар.

Дугаары 1, 2, 3 хойжу бригадалар мал чемин кыштагларда чедирип алган. Бода мал бригадазы кышка эки белеткенип, 259 тонна сигенни, 83 тонна силосту белеткеп алган. Кажааларны эки шыварлыг септеп, чылыглаан.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи Хараал-Тей сүт-бараан фермазы кыштаглаашкынга эки белеткелдиг кирген. Кажаалар чылыг, мал чеми четчир. Кызыл-булуң эки дериттинген, чунар-бажың доктаамал ажылдап турар. Курүнеге сүт садарының чыл планын бо коллектив октябрьның 20-де 102 хуу күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 13 тонна сүттү садарын хүлээнген. Э. Барый-оол, Ш. Сырат, О. Бара, Б. Увангур, Д. Дивии, Э. Серен-оол, Ч. Хылбан-оол олар болгаш өске-даа кадарчылар кышка бүгү талалыг белеткенген. Чамдык кадарчылар боттарының харыысалгазын уттуп, бо чугула ажылды четпес чорутканын сессияга чөптүг шүгүмчүлээн. Л. Дыртык-оолдуң, Г. Лудунуң кажаалары чоокка чедир-ле септеттинмээн, көржеңи хоортунмаан.

Чедир кылдынмаан ажылдар, четпестерни сессияга хөйү-биле илереткен. Кадарчылар чурттаар 9 бажың септеттинмээн, үш кудуктуң чаңгызы ажылдап турар. Малга суг кудуп бээр оңгачалар кодааннарда чедишпес, № 2 хойжу бригаданың Шаттыг-Сугда болгаш Сарыг-Сигенде кызыл-булуңнары дериттинмээн.

Дугаары 1, 2, 3 бригадаларда хуунуң малы ниитиниң малы-биле холуй турар чорукту сессияга шыңгыы шүгүмчүлээн. Четпестерни дарый чайладыр талазы-биле сорулгалар кедээ Советтиң мурнунда салдынган.

С. САЛЧАК.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң кичээнгейинге

РАДИОТЕХНИКАНЫ КАЯА СЕПТЕДИРИЛ?

Таңдыда Дуржулга станциязының Кара-Чыраада хойжуларының хөй нуруузу телевизорлуг, өг-бүле бүрүзү-ле приёмниктиг. Ындыг турбуже чамдык малчыннарның приёмниги үрелип каарга, ону септедип алыр чер чогу-биле ол приёмникти аңаа тургузуп кааш, өске приёмник садар ужурга таваржып турар. Чижээ, малчын Чүльдүм Саян-оолдуң ийи приёмниги аңаа туруп турар. Өске-даа малчыннарда ындыг таварылга хөй. Бистиң өөвүсте телевизорувус үрелгенден бээр үш ай ашкан. Ону каяа барып септедип алыры билдинмес. Кызыл киирип септедир дээрге, чер аразы ырак, ындыг улуг аар этти чаңгыс кижи ап чоруур арга база чок.

Бай-Хаакта чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылга комбинадынга чагыг кииргенден бээр элээн үр үе эрте берди. Ол черден айтырарга, бис черле билбес бис, бо чоокку үеде Кызылда радиомастерскаядан мастер келбеди дижир.

Ынчаарга ам үрелген телевизорну, приёмникти каяа септедип алыр ирги бис?

Радиотелеательениң мастерлери биске аалдап кээп, телевизорну көрүп, приёмникти ажылдаар кылдыр септеп бээр аргазы кайын чок деп?! Үнүүшкүнден кылып, биске дузалажып көөрүн улуу-биле диледивис.

М. ТАДАР-ООЛ.
Таңды район.

ШИИТПИРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИН ОРГАНИЗАСТААР

Советтер болгаш амыдырал

Бүгү-нииты өөредилгени районда канчаар боттандырып турарын Чөөн-Хемчик район Советиниң сессиязынга чугаалажып көрген. Школачыларның материал-техниктиг баазазын быжыглааныындан, өөредилге чылынга эки белеткелдерден ол хамааржыр дээрзин сессияга илеткелчи районо эргелекчизи Д. Дыртык-оол болгаш санал бергеннер демдеглээн.

1971—1972 өөредилге чылын районнуң школалары белеткелдиг эгелээн. Бо талазы-биле районга калбарган социалистиг чарышка бирги черни Хер-Тайганың, ийиги черни Хайыраканның сес чыл школалары, Чадаана хоорайның № 2 ортумак школазы, үшкү черни Ак-Даш школазы алган. Чадаана хоорайның № 1 ортумак болгаш Алдан-Маадырның сес чыл школалары бо ажылды багай эвес чорутткан. Чамдык кедээ Советтерниң күүскомнары бо талазы-биле организастыг ажылдарны четпес чорутканын депутаттар шыңгыы шүгүмчүлээн. Чыраа-Бажында, Суг-Аксында, Кызыл-Тайгада школалар белеткелдерни дооспайн өөредилгеже киргеш, чамдык ажылдарны ам-даа кылып турар. Районнуң школалары оттулар чүүлү-биле хандыртынган.

Районнуң 8 ортумак болгаш 13 сес чыл школаларында бо өөредилге чылында ниитизи-биле 8600 ажыг уруглар өөренип турар. 200 уруглар өөренир школа-интернатты бо чылын Элдиг-Хемде ажыткан. Бажың-Алаакта ортумак школада узаткан хүннүң бир бөлүүн тургускан.

Бүгү-нииты өөредилгениң хоойлузун боттандырар талазы-биле чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Чыл санында дараазында класстарже шилчивейн баар өөреникчилерниң саны эвээжевейн турар. Эрткен өөредилге чылында кошкак өөренген 448 өөреникчи ол-ла класстарында арткан. 1970—1971 өөредилге чылында 9 класс доосканнарның 90 ажыг хуузу өөредилгезин уламчылавайн барган. Чыраа-Бажында, Суг-Аксында, Бора-Тайгада школалардан 70 ажыг уруглар өөредилгезин ара каапкан. Бо өөредилге чылында школаларга хүлээп алган уруглардан 100 ажыг кижи янзы-бүрү чылдагааннар-биле өөренмейн барган. Чадаана хоорайда районнар аразының бот-өөредилгелиг школазында Чөөн-Хемчик районнундан 620 ажыг кижи өөренип турар. Сес класс дооскан оолдар, кыстар кедээде хөй. Оларны кежээки школаларже хаара тударынче кедээ Советтерниң күүскомнары, колхозтарның, совхозтарның, албан черлериниң удуртукчулары кичээнгей салбайн турар. Кежээки школаларның кичээлдери үстүр, өөреникчилерде кичээлге келбес чоруктар хөй.

Хайыракан, Чадаана кедээ Советтер болгаш Чадаана хоорай Соведи бүгү-нииты өөредилгениң Хоойлузун боттандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап, өөредилге дугайында айтырыгны сессияларга, күүскомнуң хуралдарынга тургузуп, чогуур шиитпирлерни үндүргеш, күүселдезин организастап турар. Хорум-Даг, Алдан-Маадыр кедээ Советтериниң күүскомнары, доктаамал комиссиялары школа назылыг уругларны өөредилгеже хаара тудар дээш кызымаккай ажылдаан.

Районнуң школаларында он чеди интернат бар. Оларның чамдыызы кызы болганы-биле 295 өөреникчи ада-иелериниң азы таныш-көрүштериниң бажыңнарында чурттап турар. Интернаттарның чуртталга шелдерин калбартыр дугайында район болгаш чамдык кедээ Советтерниң күүскомнары, колхоз, совхозтарның удуртукчулары хемчег албайн келгенин депутаттар шүгүмчүлээн.

Сессия чугаалашкан айтырыгның талазы-биле шиитпирни хүлээп алгаш, күүселдезин организастаарын Советтерниң күүскомнарынга дааскан.

М. ДУГУРЖАП.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫ

(Эгези № 274 «Шында»)

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кок Кумаевна Мажыкмаа—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткени иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ревочук Чалбааевна Агбаан—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Кок Алдын-Хереловна Сиидекей—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Минчеймаа Доржуевна Кадыг-Кара —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Көшкендей Балчировна Коптай-оол—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Бичии-Урут Шойбановна Оюн—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Шойгаровна Соян—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Көкүй Кагыыровна Тоңмут—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Нина Дендиповна Чооду—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Долзат Ууловна Шимит—Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Негей Ажын-ооловна Бадарчы—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Хавак Казаковна Билчир—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Долгармаа Ивановна Кара-оол — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Номчурмаа Санчатовна Чооду — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Эрээ Сундуевна Шалык—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Полина Серенмаевна Довут—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чагармаа Аракчааевна Дондай — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Енмаа Когеловна Хөкпел—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Часкалмаа Кузьмовна Чооду — район эмнелгезиниң медсестразы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Шончалай Кыргысовна Бүрбүжүк—Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тас-оол Кыргысовна Бавуу—Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

Севек Чунай-ооловна Балы—Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Чолдак Монгушовна Доржу—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Өлзей Бүрбүевна Моңгуш—Ак-Туруг ортумак школазының ажылчыны.

Часкалбаа Ховалыговна Санчи—Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Даапа Үнгековна Ховалыг—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Чүльдүмовна Хунажык — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Хааевна Шырып — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Сайын Түлүшовна Балдан—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Александра Түлүшовна Балчыңмай — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Бичии-Уруг Чалзыновна Даваа — Шагаан-Арыгда автоклуб эргелекчизи.

Каава Эртинеевна Довдук-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Анай-оол Кыргысовна Доолай — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Куускаал Назыновна Доспак — Ак-Туруг школазының ажылчыны.

Бичи Донгаковна Мартан—Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи.

Анна Ховалыговна Порбу—Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Александра Бутаиыковна Оюн—Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Куускаал Дүлүшовна Сүктер-оол—Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Баир Туматовна Чамбал—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Серенмаа Донгаковна Аракчаа — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Галина Шалыковна Дапзырынмай — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Түлүшовна Доспан — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Күске Монгушовна Дүлүш —«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Севильбаа Бай-Караевна Кара-оол—«Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Дензинмаа Кыргысовна Кызыл-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Уйну Маадыр-ооловна Кызыл-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Самбаковна Куускаал — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Хевер-оол Кок-ооловна Натпит — Ак-Туругда школа интернаттың ажылчыны.

Нина Таваевна Ондар—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Хөөкүй-оол Ховалыговна Санчат — Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Вера Кыргысовна Самбуу—Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

Александра Монгушовна Чүлдүк—Иштии-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Татьяна Ховалыговна Шулуу—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чудурук Сатовна Шыырап «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Шаңмак Ховалыговна Эңмекей — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Наталья Кыргысовна Арган-оол — Ак-Туруг школа-интернаттың башкызы.

Мария Яковлевна Базыр — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Клавдия Кара-Монгушовна Байыр-оол — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Күнзенмаа Тюлюшовна Бегзи—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Лаа-Сюрюн Тюлюшовна Бегзи—Ак-Туругда сес чыл школазының башкызы.

Долчанмаа Кыргысовна Биче-оол—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Серет Дагбаевна Дартан-оол —«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чанчип Кыргысовна Дарый —Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Вера Константиновна Комбу — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Доолай Монгушовна Комбу —«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Лопсановна Куулар—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чашпай Бай-Караевна Мандып-оол—«Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Хүрен Сүгдеровна Ооржак—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Монгушовна Санаа—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Николаевна Сат — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Донгаковна Ховалыг—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чорбаа Кыргысовна Хуурак-оол—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Хемерей Кыргысовна Часкал-оол — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Күске Кыргысовна Чулакай—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тадар-оол Начыновна Шыырап—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Шулуучу Байырдыгиевна Өшкү-Саар —«Мөрен» колхозтуң колхозчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Теребижи Сереновна Бюрбюжап—Эрзин суурда өг-бүле ээзи.

Бады-Монгуш Дандыгайевна Дандыгай — райпо бухгалтери.

Белмаа Дамдыновна Сандый — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Ханды Шожульчаповна Сүгдүр—«Коммунизмче орук» колхозта ясли-садтың повары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Манчы Сюрюновна Шай — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Сан Сурасовна Дагы—«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Допор Дашовна Санчи — Эрзин суурда өг-бүле ээзи.

Чурук Соятовна Чымба — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Назылмаа Чоодуевна Чыпсынак—Эрзинде уруглар садының кижизидикчизи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анна Сагаановна Дамбаа—«Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.

Салзыңмаа Лупсуновна Каңзай — «Мөрен» колхозтуң колхозчузу.

Калдар Самдановна Комбу-Сюрюн—«Мөрен» колхозтуң колхозчузу.

Серей Долзановна Севил — «Мөрен» колхозтуң колхозчузу.

Чочагай Кыргысовна Шоолай — районнуң Культура бажыңының кассири.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ханды Күргүлековна Күпчүп — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Айжи Дүжүевна Доржу — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чечек Чуруковна Доржуй—Күнгүртүг суурда өг-бүле ээзи.

Таисия Дамбаевна Хертек —«Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Раиса Начыновна Байыр-оол—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Ичин Ламажаповна Балзук —«Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Тамара Лагбаевна Кавай-оол—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Төгерик Монгушовна Мангыр—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Матрена Николаевна Тодикова—Чербиниң ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыны.

Күнзет Банзановна Тожу — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Роза Орзанова Аракчаа — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Долгар Шыыраповна Иргит «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чорунмаа Сержиковна Өртелек—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Чудур Ондаровна Оюн—№ 48 тускай тудуг килдизиниң ажылчыны.

Вера Ивановна Прудникова — «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелиниң ажыл-агый эргелекчизи.

Тамара Борисовна Салчак—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Валентиновна Чапчитай—Күнгүртүг эмнелгезиниң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1971 чылдың октябрь 29.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Чепсектиг Күштерге хуусаадан ажыр албан эрттирип турар шериг албанныгларның институдун солуп, прапорщиктерниң болгаш мичманнарның институдун киирер дугайында Чарлыкты үндүрген. Бо категорияның шериг албанныгларынга мындыг шериг дужаалдарын тургускан: Совет Армияга, эриктер кезектеринге болгаш Шериг-Далай Флодунуң ужар чүүл кезектеринге, кызыгаар болгаш иштики шериглерге — прапорщик, а корабльдерге, судноларга, Шериг-Далай Флодунуң дайынчы хандырылгазының эрик кезектеринге болгаш кызыгаар шериниң эрик кезектеринге — мичман. Корабльдерниң, судноларның, Шериг-Далай Флодунуң дайынчы хандырылгазының эрик кезектериниң болгаш кызыгаар шериниң далай кезектериниң старшиналарынга мичман деп шериг дужаалының орнунга корабльдиң кол старшиназы деп шериг дужаалын тургускан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыынга дүүштүр ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели прапорщиктерниң болгаш мичманнарның шериг албаны эрттирериниң дугайында дүрүмнү бадылаан.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң прапорщиктериниң болгаш мичманнарының дугайында Чарлык 1972 чылдың январь 1-ден эгелеп, күштүг болур.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң

Дээди Совединде

ДЭЭШТИГ ТҮҢНЕЛДЕРНИ ЧЕДИП АЛЫР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң улус өөредилгези, культура болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязы 11 депутаттан тургустунган. Комиссияны педагогика эртемнериниң кандидады, Кызылдың башкы институдунуң ректору Х. С. Алдын-оол удуртуп турар. Ооң составында янзы-бүрү мергежилдиг эштерниң киргени тургустунуп кээп турар айтырыгны бүгү талалыг өөренип көрүп, санал-оналды кииреринге улуг идиглиг.

Комиссия чоокта чаа болдунуң ээлчеглиг хуралын эрттирген. «Таңды районда бүгү-ниити өөредилге дугайында Хоойлуну күүседип турарының дугайында» райкүүскомнуң даргазы Ш. П. Кууларның илеткелин аңаа дыңнап чугаалашкан.

Район Соведи, ооң күүскому бүгү-ниити өөредилге дугайында Хоойлуну күүседир талазы-биле ажылды элээн калбарткан дээрзин хуралга демдеглээн. Районда 9-ку класстарга өөреникчилер хүлээп алырын күженишкинниг чорудуп, планын 101,5 хуу күүсеткен. Школаларга 1969—1970 өөредилге чылында өөредилгениң деңнели 94 хуу турган болза, бо өөредилге чылында 95,2 хуу четкен. 99 башкы боттарының класстарынга долу өөредилгени чедип алган, 84 класс өөредилге чылын ийи чылчылар чокка дооскан. Владимировка, Кур-Чер школаларында өөредилгениң болгаш өөреникчилерниң билииниң деңнели бедик.

Бүгү-ниити өөредилге дугайында Хоойлу улам бурунгаарлаар, улуг чедиишкиннерни чедип алыр сорулганы салып турар болгай. Ынчалза-даа район Соведи, ооң күүскому бар аргаларны долу ажыглавайн турарын комиссияның хуралынга эдеринчи илеткел кылган Л. С. Новикова, республиканың Чырыдылышкын министриниң оралакчылары П. Ф. Паршукова, Н. С. Конгар олар саналынга демдеглээн.

Районга белеткел класстарынга өөреникчилер хүлээп алырының талазы-биле улус ажыл-агый планы күүсеттинмээн. Школаларда болгаш кожээ Советтерде школа назылыг уругларның эге учёду кончуг четпес тургустунган. Ылангыя Бай-Хаак, Межегей школаларында бүгү-ниити өөредилгезиниң байдалын тодарадып тургузарынче чогуур сагыш салбаан. Ооң чылдагааны чүдел? Хамыктың мурнунда районнуң улус өөредилге килдизи (эргелекчизи С. Б. Моңгуш) бо чугула ажылче кошкак кичээнгей салганында. Оон ыңай, амга чедир районнуң чамдык школалары болгаш башкылар чылда четчир хире оттулар чүүлдүң курлавыры-биле хандыртынмаан боон турар.

Республиканың Дээди Совединиң доктаамал комиссиязы тускай доктаалды хүлээп алган. Бүгү-ниити өөредилге дугайында Хоойлуну боттандырар дээш ажылда четпестерни дарый чайладыр хемчеглерни ында тодаргай айыткан. Өөрензе чогуур бүгү уругларны чоокку хүннерде школаларже хаара тудар, 1972 чылдың январь 1-ге чедир кожээ Советтерде уругларның учёдунга болгаш школалар документациязынга чогуур корум-чурумну тургазарын, оттулар чүүлче кичээнгейни салырын Таңды райкүүскомунга сүмелээн.

Хуралга бүгү-ниити өөредилгеге хамаарыштыр чүгле чаңгыс районну дыңнаан-даа болза, республика иштинге ниитизи-биле чорутса чогуур ажылдарже кичээнгейни база салган. Бүгү-ниити өөредилге талазы-биле улус ажыл-агый планнарын бо чылын Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин, Моңгүн-Тайга районнарда, Кызылда багай эвес күүсеткен. Ынчалза-даа республикада 1—10 класс чедир өөреникчилерниң контингентизин хевээр арттырып алырының деңнели амдаа куду. Бо ажыл Каа-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарда четпес чорун турар. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда 1—8 класс чедир өөреникчилерни хевээр арттырып алыр ажыл база чавыс деңнелде. Мындыг дүвүренчиг байдалдардан район Советтериниң күүскомнары, улус өөредилге килдистери чогуур түңнелди кылыры эң-не чугула.

Доктаамал комиссияның хуралынга спорттуң «Спартак» эки-тура ниитилелиниң спорт массалыг хемчеглерни организастаар талазы-биле ажылының дугайында ооң даргазы Х. Ч. Барановтуң информациязын база дыңнап чугаалашкан.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧССР-ДЕ СОВЕТ ЭРТЕМ-ТЕХНИКА ХҮННЕРИ

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Б. Краевскийниң дамчытканы болза:

Совет эртем болгаш техника хүннери Прагада эгелээн. Культураның болгаш дыштанылганың Ю. Фучик аттыг парыгының Съездилер ордузунга совет эртем болгаш техника хүннериниң байырлалдыг ажыдыышкынынга ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал болгаш өске-даа чехословак удуртукчулар келген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы В. А. Кириллин, көскү совет эртемденнер болгаш специалистер совет эртем болгаш техника хүннеринге киржири-биле ЧССР-де чеде берген.

Байырлыг хуралга чүве чугаалап турган, Л. Штроугалдың медеглээни болза, совет эртем болгаш техника хүннери чехословак-совет найырал айының кол болуушкуну болган турар, бо чылын найырал айы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы совет ниитилелди улам хөгжүдериниң өндүр улуг программазының, тайбыңның делгеренгей программазының сорук кириишкиниң салдары-биле эртип турар.

Харыы сөс алган В. А. Кириллин совет эртем болгаш техниканың чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан.

КУБА ААЛЧЫЛАР ӨҢНҮКТЕРИНДЕ

КОНСЕПСЬОН. (СЭТА-ның тускай корр). Кубаның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары, республиканың Премьер-Министри Фидель Кастро баштадыр Кубаның чазак төлээлери Консепсьон хоорайга чеде берген.

Ийи чурттуң күрүне туктары-биле шимээн «Карриель сур» аэропортка Чилиниң ол үлетпүр болгаш культура төвүнүң эрге-чагыргаларының, ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилери куба аалчыларны чылыы-биле уткаан.

Кубаның болгаш Чилиниң күрүне гимнилерин күүсеткен, хүндүлел таңныылын чыскааган.

Он-он муң кижилер аэропорттан Талькауапага чедир орук дургаар куба аалчыларга өөрүшкүлүг байырны чедирип турган. Чурттуң «Уачипато» дээр эң улуг металлургия комбинады ында. Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер бо бүдүрүлге-биле таныжып, ажылчыннар-биле беседа кылган.

Ооң дараазында комбинатка митинг болган. Аңаа Фидель Кастро чүве чугаалаан. Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң херээнге улустуң эрес-маадырлыг күш-ажылының чугула ролюн ол демдеглээн.

Кежээ Консепсьон хоорайның он-он муң чурттакчылары Хосталга ортулуунуң төлээлеринге байыр чедирери-биле топ стадионга чыылган.

Стадионну ийи чурттуң туктары-биле шимээн. Чилиниң президентизи Сальвадор Альендениң болгаш Фидель Кастронуң портреттери, транспаранттыларда мындыг сөстерни бижээн: «Фидель, силерниң нүүрүңер-биле Кубаның маадырлыг улузунга байырны чедирип тур бис!», «Молчүгделден хосталган Кубага байыр чедирип тур бис!», «Фидель, өңнүктериңниң аразында сен!». Индирге куба аалчылар-биле кады Коммунистиг партияның Чиңгине секретары Луис Корбалан, Социалистиг партияның ТК-ның Чиңгине секретары Карлос Альтамирано, Улусчу чаңгыс эп блогунда бактааган политиктиг партияларның болгаш организацияларның удуртукчулары үнүп келген.

Экономиктиг хөгжүлде болгаш чаартылга министри Педро Вускович чыылганнарга байыр чедирген. Чили болгаш куба улустарның аразында найыралдың болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының быжыгып турар харылзааларын ол демдеглээн. Чилиниң улузу болгаш чазаа социалистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле баарынга бүрүн шиитпирлиг дээрзин ол демдеглээн.

Индирге Фидель Кастро үнүп кээрге, стадионга чыылганнар ону ур диңмиттиг адыш часкаашкыны, «Куба, сеңээ байыр чедирип тур бис!» деп йөрээлдер салыышкыны-биле уткаан. Кубаның Премьер-Министри куба төлээлерни чүректиң ханызындан, өөрүшкү-биле хүлээп алганы дээш Консепсьоннуң чурттакчыларынга изиг өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Латин-америка чурттарының чаңгыс эвиниң чугулазын Фидель Кастро демдеглээн. Куба-чили найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң харылзааларының хүн келген тудум-на быжыгып, хөгжүп турарын медерен билири куба улуска онза өөрүнчүг дээрзин ол чугаалаан.

Тус черниң болгаш соңгу-америк империализмниң күжениишкиннери турзажок, Сальвадор Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг демиселиниң хажыызынга эртпайн турар. Ында партиялар чазакка удур күштерин чыып ап, чуртка өскерилгелер дээш туржуп турар. Социалистиг делегей-биле экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны калбартырынче чүткүл өзүп турар. Бо бөлза реакция кандыгдаа мөөндактарны тургузуп турзажок, улус массаларның өзүп турар шимчээшкинин ол доза шаап шыдавас деп чүвениң бөттүг чижектери-дир.

ЧУРУКТА: Сан-Сальвадорда башкылар чыскаалы. Олар боттарының материалдыг байдалын экижидерин негеп турар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

НАЦИОНАЛ КОМИТЕТТИҢ ХУРАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Национал комитединиң хуралы аңаа боон эрткен. «Дейли Уорлд» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Национал комитет 1972 чылда президент соңгулдазынга белеткелдиң чорун турарын, чазактың онза хемчеглеринге удур демиселдиң айтырыгларын болгаш келир чылдың февральда партияның болур XX съездизинге белеткелдиң чорун турарын чугаалажып көрген.

1972 чылда соңгулдага белеткелдиң дугайында илеткел кылган Компартияның национал Даргазы Генри Уинстонуң демдеглээни болза, коммунистер Компартиязының туружунуң дугайын бүгү чурт билген турар төлээде ам болур соңгулда мурнунуң кампаниязын калбаа-биле ажыглаар ужурлуг. 29 штатта антикоммунистиг хоойлулар күштүг болуп турар ужурунда Компартия бергелерге таваржыр-даа болза соңгулда мурнунуң кампаниязын ол сорулгага калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула.

АКШ-та монополистиг капиталдың бүгү системазы «бүзүрелдиң кризизинге» алыскан. Улус массалар «боттуг харыыларны» улам шудургу дилеп, ол харыыларны тыварынга марксизм-ленинизмни улам-на ажыглап турар апарган деп, Генри Уинстон медеглээн.

Америк улус Индий-Кыдатта дайынга удур демисежип турар дээрзин ол демдеглээн. Генри Уинстон Анджела Дэвистен изиг байырны комитетке дамчыткан болгаш ону хостаар дээш демиселди күштелдирер деп кыйгырган.

Национал комитет Генри Уинстонуң илеткелин база партияның соңгулда мурнунуң программазын дүрген парлап үндүрерин, соңгулда мурнунуң кампаниязын чорудар национал комитетти болгаш комитеттерни штаттарга тургузарын көрүп турар резолюцияларны чүүлдүг деп санаан.

АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холл соңгулда мурнунуң кампаниязын чуртта ажылчын ангының, негр чоннуң демиселин калбартырынга, америк улустуң эрге-ажыктарын камгалаар дээш политиктиг болгаш соңгулда мурнунуң коалицияларын тургузарынга ажыглаарынче кыйгырган.

АКШ-та капитализм системазы болгаш капиталистиг делегей ханы кризиске таварышкан деп, Гэс Холл демдеглээн.

Мурнуу Вьетнамдан америк шериглерниң чамдык кезиин үндүрери «Вьетнамда агрессияның доозулганы» ол болур деп түңнелди кылыр болза шыңгыы алдагдал болур дээрзин Гэс Холл баш бурунгаар сагындырып кичээндирген. АКШ-тың чазаа агрессияны соксадырының хүнүн айтырындан ойталап турар, чүге дээрге, чазак ол агрессияның соксадырынга белен эвес-тир деп, Гэс Холл демдеглээн. Индий-Кыдатта дайынны соксадыр дээш, Каттышкан Штаттарның политиказының агрессчи угланыышкынынга удур демиселди күштелдирерин ол кыйгырган.

Компартияның профэвилелдер талазы-биле секретары Джордж Мейерс чазактың онза хемчеглеринге удур демиселдиң сорулгаларын чугаалаан.

ГСДП-ниң съездизи

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Борисовтуң дамчытканы болза:

Германияның Социал-демократтыг партиязының съездизи Бонна ажыттынган. Съездиге партияның даргазы канцлер В. Брандт чоокку ийи чылда партияның политиктиг сорулгаларының дугайында илеткелди кылган. ГФР-ниң амгы коалисчи чазааның даштыкы политиказы «чоннуң деткимчезин алган» деп, ол демдеглээн.

Барыын тала-биле найырал-биле кады чазак ГФР-ниң чөөн талакы кожалары-биле билчиишкинче шыңгыы чүткүлдүг деп, В. Брандт чугаалаан. Бистиң чуртувус Европада дүшкүүрүг чорукту чавырылдырарының болуушкун онзагай салыышкынын киирер бодалдыг. Ол дээрге, Барыын Берлин талазы-биле таарыштыр шиитпирлээшкин күштүг болуп эгелээр ужурлуг база Совет Эвилели болгаш ПУР биле ГФР-ниң керээлери бадылаттынган турар дээни ол.

Деңг эргелиг эвилелчи болур ГДР-биле таарыштынган харылзааларны тургузар талазы-биле күжениишкиннер, а ол ышкаш Чехословакия-биле харылзааларны чогумчудары келир чылдың чугула темазы болур дээрзин В. Брандт демдеглээн.

«Ореандага дыңнадыгда ону ылаптыы-биле айытканы ёзугаар Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралды АКШ болгаш Канаданың киржилгези-биле эрттирип тургаш», Европа дипке быжыг тайбыңны тургузары дээш В. Брандт чугаалаан. ГСДП-ниң даргазы Европада чепсектиг күштерни болгаш чепсеглениишкиннерни кызырар дугайында чугаалажыышкыннар чорудары дээш база саналдаан.

Бодунуң илеткелиниң иштики политиктиг бөлүүнге В. Брандт ам чазакка таваржып турар шыңгыы айтырыгларга болгаш бергелерге доктааган. Ылангыя делегейниң акша кризизиниң уржуундан өртектерниң дүргең өзүлдези, экономиктиг байдалдың дорайтаашкынын ол айыткан.

Ооң дараазында көдээ ажыл-агый болгаш саң министри К. Шиллер экономиктиг болгаш саң-хөө байдалының дугайында илеткелди кылган. «Экономиканы сегиндер сорулга-биле» чазак келир чылдың бирги чартыында саң-хөө талазы-биле элээн хемчеглерни чорудар бодалдыг дээрзин ол демдеглээн.

Чогаалчының блокнодундан

МОСКВАНЫҢ ХАЙЫРАЗЫ

ӨӨРЕНИП ЧОРДУМ. Амгы үеде музей болза партияның ёзулуг дузалакчызы, эртем-билиг вептередир одаа, база бир даявыр күжү бооп алдаржып-даа, сайзырап-даа, делгереп-даа турар апарган чүве-дир. РСФСР-ниң Культура министерствозунуң чалааныы ёзугаар Москвага чедип чордум. Орап-чурт шинчилээр музейлерде массалыг ажыл чорудар килдистериниң тус-тус ажылдакчыларының түр сургуулу болду. Бистиң кичээлдеривис найысылалдың улуг-улуг музейлеринге болуп эрттииледи. Мээң эш-өөрүм-биле кады өөренип турган черлеримниң аттарын бээн адаарга, дыка онзагай дыңналыр болдур ийин: М. И. Калининниң музейи, Политехниктиг музей, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейи, хөгжүм культуразының Глинка аттыг музейи, Күрүнениң чечен чогаал музейи, А. С. Пушкинниң музейи, Күрүнениң төөгү музейи, ССРЭ-де Революцияның күрүне музейи, Күрүнениң Тимирязев аттыг биология музейи база Кострома хоорайда туруп турар төөгү-архитектураның тускайлаң музейи. Музейниң ажыл-херээн эки билир суртаалыг эртемденнер болгаш хэрыңдаа СЭКП ТК-ның дуржулгалыг ажылдакчылары бисти башкылап турду.

Бот дугайты үш катап бижимел ажыл кылдым, ийи катап санал-онал бердим. Түр сургуул дооступ турда культураның эртем-шинчилел институдунуң хоочун ажылдакчызы Надежда Николаевна Злацев байырлыг кежээниң түңнел хуралын ажыткаш, хамыктың мурнунга мени баштай чалап эккелгеш, шымбай өөренгенимниң херечизи болур «Бүзүрелгелни» тутсуп берди. Амыраарымны чүү дээр ону! Карак-чивеш дээр аразында бистиң баштайгы сургуулдарывыс хувискаалчы бир ырызының одуруун база катап сактып турдум:

Улуг-Хемниң чыварынга
Уйгум сергеп алыр дээн мен,
Улуг черге Москвага
Угаан кирип алыр дээн мен!

Шыны-ла, Москвага баргаш, кызып-кызып өөрендим-даа, суртаалыг эртемденнерге мактаттым-даа, угаан-даа кирдим. Москвага чеде бергеш, кижи бир-ле чүвени дыңнап каар, сагыш-сеткилге чаа чүве кирип кээр, ону дүргенне кылырын бодай бээр, ынчангаш угаан кирдим дээр ужурум ол ийин!

«ТЫВА АРАТ РЕСПУБЛИКТИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ». Бо домакты номчааш, чүү деп бодаар силер чээ?! Бир хүн ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейинге кичээл эрттирип турган бис. Делгелге көөр шагывыс чедип кээрге, музейниң залдарын кезий бердивис. Ада-чурттуң Улуг дайынынга тураскааткан каш-даа залдар бар болду, оларны тус-тус үелерге болгаш темаларга таарыштыр хуваагылап көргүскен болду. «Москва чоогунга совет шериглерниң удур халдаашкыны болгаш дигин-биле халдап киргени. 1941 чылдың декабрь—1942 чылдың апрель ай—деп аттыг делгелге залында «кижи бажы кизирт» турар болду. Ында делгеп салган оъл-чепсекти, совет шериглерниң маадырлыг чоруун көргүскен чуруктарны база немец-фашистерниң араатанныг үүлгедиглерин, оларның чылча шаптырган, үндүр хоогдеткени тырттырган чуруктарны бөлүктей аскылап каан.

Бисти баштап чораан эживис Тываның болгаш Моолдуң арат чонунуң Совет Эвилелинге көргүзүп турган дузаламчызының дугайында допчу тайылбырны кылгаш, делгелгени бүзүреп көөрүнче чалай каапты. Чүгүртү көрүп бар чыткаш, бир черге доктаай бердим...

С. К. Тока дарга хаята суккан белекти ийи холу-биле бир совет шериг оолга өргүп сунган чуруун эскерип кагдым. Даргавыс бөргүн уштуп алган болду. Ооң чанында ийи тыва ашак тур, хирезин фронтуга эки дузалаан малчын араттар хире. Оваадай бөрттүг кижи Артаска дөмейлимээр болду, ооң ыңай база-ла төрээн Тываның оолдары бар болду... Ол чуруктуң адаанда мынча деп бижип каан: «Тыва Арат Республиканың төлээлери кызыл шериглерге белектерни тутсуп турлар. Барыын фронт. 1942 чылдың апрель». Бо чурукту көргеш, бо домакты номчааш, сагыжымга янзы-бүрү бодалдар кирип турду. Совет чурттуң салым-чолундува хайхалап диргелип турда, куурумчу фашистер найысылалдың чүрээндиве шурап-халдап турда, Кызыл шеригниң дайынчылары немец эжелекчилер-биле удур-дедир атылажып, чаалажып тулчуп турда, —бистиң хоочун коммунистеривис Тываның чонунуң улуг акызы Совет Эвилелинге дузалаар кылдыр мөөңнеп тургаын, Тываның эң эки кижилери чонуң белээн фронтуга чедирип турганын, Тываның орлан-эрес оолдар-кыстарының октуг боону холга туткаш, фашистиг дарлалдан совет черни хостажып чораанын ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейи көргүзүп тур, оларның дугайында төөгүнүң чугула-чугула материалдарын бодунуң архивинде кезээ-мөңгеде шыгжап тур!

УДУРТУКЧУНУҢ САЛДАРЫ. Революцияның күрүне музейинге «Колхозчунуң хүнү» болган. Амгы үеде көдээ чонга эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларының бараан болуру база удур-дедир аалдажып харылзажыры бир чугула херек бооп турар. Бо үүлени башкара кааптарынга удуртукчуларның аразында дүгүржүп алыры хамык күштү хаара тудуптар арга боор турарының чижээн биске көргүстү. Москва чоогунда «Горький-2» деп совхозтуң директору ук музей-биле керээ чарып алган. Ооң допчу утказы мындыг: баштай музейниң залынга ужуражылга болур. Совхозунуң ажыл-ишиниң дугайында бөлүк ажылчыннарын баштап келген бригадир эртем ажылдакчыларынга болгаш аңаа келген кижилерге он минута иштинде чүве чугаалаар. Ооң соонда музейниң чалап эккелгени улустуң артизи Михаил Александрович Ульянов база таныырым чораан демги ол «Оожум Дон» деп дириг-чурукта Дарья бооп ойнап турар артист дуңмай чүве чугаалады. Оларның сактыышкынын совхоз ажылчыннары кедергей сонуургаар болду, чечектер тутсуп шаңнаар-даа, чечен чогаалдан үзүндүлер-даа номчуттуруп ап турдулар. Ол музейни көргеп соонда В. И. Ленинниң мавзолейин көөр планныг, шала кежээликтей ол-ла 60 кижи Улуг театрга баш бурунгаар чагып саттырган билеттерин ёзугаар оюн көөр, дүне када боттарының совхозунуң чылыг чымчак сандайларлыг автобузунга олургулапкаш, хап чана бээр чордулар. Көдээ чонга бараан боор деп чүвениң бир үлегери ындыг боор чорду ийин. Бистер чоонган бис? Оода-чадаарда Кызылдың чоок-кавызында турар колхозтарның, совхозтарның директорлары боттарының ажылчыннарын тускай автобуска олуртуп алгаш, найысылалга бир айда бир сут кээп, бөлүү-биле музей көрүп, Чырыдыышкын бажыңынга лекция дыңнап, кежээликтей театрга шии чүге көргүзүп болбазыл? Бодаңар!

ШЫДЫРАА БОЛГАШ ШИНЕЛЬ. Революция музейинде кандыг-даа чүве бар-дыр ийин. Кижиниң лекциядан дыңнааны, номдан номчуваны чүвелер ында бар, ынчангаш музейге барыксаар ужурум ол кижи мен. Караам уунга хол-шыдыраа көзүлдү. Шил хомду иштинде тургузуп каан. Хамык бодаларын өрүп каан. Анаа эвес шыдыраа бооп-тур ийин моң. Тайылбыр бижиин номчуурумга мындыг утказы болду: «Германчуртунга шөлүлгеге турар шаада В. И. Ленинниң В. М. Загорск-биле ойнаан турганы шыдыраазы бо-дур. 1912 чыл». Улуг башкымның сундулуг чорааны бир оюнун шору билир болганым аскым-кежии-дир деп чоргаар бодап турдум ийин оң.

База бир өрээлге кирримге, шил «үлгүүрге» иштинде шинельди делгеп каан тур. Мээң дааады шинель көргүзүнерим ужуру болза Тываның аъттыг шериниң база бистиң эки турачыларының командиры Адыг-Дүлүш Кечил-оолдуң кедип чораны шинельди дилеп келген мен, мынчага дээр тыппаан мен. База катап дилеп каайн, эргим номчукчулар! Тыва эки турачыларга-ла хамаарышкан кандыг-даа материалдарны: оларның бичиизинде, чалыызында болгаш шериг чораан үезинде эдинип чораан эдин-севиндеп, комдентериндеп, хер-херекселдериндеп, чагаа-кыдыраажындан, чурук-хөрүүлден, идиктериндеп чүү-ле арткан болдур, оларны бичии-бичиилеп чыңчарлап тыккылааш, Алдан-Маадыр аттыг төп музейдиве чорудуп турарыңарны азы бистиве дыңнадып чагаалаарыңарны база катап дилеп каайн. Бо материалдар бистиң алдарлыг оолдар, кыстарывыстың маадырлыг чоруун бүгү чонга делгеп көргүзеринге, аныяк салгалдың аксы-төлүнге көөргедип бараалгадырынга тергиин чугула үлегер болгай. Адыр-адыр, ам-на сакты хонуп келдим. Демги шинельди дээскиндир кылаштадым... улус ол шинельди ыыт чок көрүп-көрүп, ырадыр кылаштай бергээш-ле, база дагып тепэрип кээр болду. Ооң тайылбыр бижии бо-дур: «Делегейге бир дугаар ужудукчу-космонавт болган, Совет Эвилелиниң Маадыры Ю. А. Гагаринниң шинели. 1961 чыл». Бир орус шыыганчы ол домакты школачы үренинге номчуттуруп алгаш, караавын чажын дүмчүк аржыылы-биле чодуп туруп калды...

МОСКВАНЫҢ ХАЙЫРАЗЫ. Найысылалдың делегейге суртаалыг музейлерин кезип чорааш, бодалым хайнып кижидир мен, ол — Москваның хайыразы-дыр. Чүнү шимбай кылганывысты-даа, чүнү хоомай кылганывысты-даа деңней бодап келир чордум. СЭКП Тыва обкомунуң «Агитпоездиниң» ажылының ырак черлерде чурттап турар көдээ чонга дээштиин база аңаа киржип чорааныымны санал-оналымга чижек кылдыр чугаалаарымга, мактаар болду. Ынчалза-даа бир ай хире чорааныы арай окпелекээр болду. Моон соңгаар көдээниң чонунга культураның чедиишкинин чедирип бараалгадырынга агитпоезд, кожер музей, эртемденнер, артистер, чурукчуларны шуут киириштирери—амгы үениң база бир чугула негелдээ бо деп чатыыр болду.

Көпеек кырзапмайн, черниң ыраазын дадаравайн, хамык күштү үндүрүп турагаш, дарый кылыр ажылдарны арай соңгаарладып турар аян бисте бар хире чорду. Ооң барымдаазы чүл ынчаш? «Тываның аныяктары», «Тувинская правда», «Шын» солуннардан база Тываның журналистер эвилелиниң баштаар черинден кандыг журналист, кандыг фотограф тыва эки турачыларының тулчуп чораан черлеринге чораашкыл? Тываның арат чонунуң Кызыл шеригге хайырлаан белээн каш удаа чедиржип чораан бистиң төлээлеривистиң кайы-кайы чорааныл база ол черлерге кандыг журналист, кандыг чогаалчы, фотограф Тывадан тускай даалгалыг чоруп турганыл? Келир үениң кижилеринге артып калыр төөгүнүң дөзеп салгаар бо ыдыктыг херээн чүге чорутпайн турарыл? Харын-даа сөөлгү үеде бир чамдык эштер Кызыл хоорайдан үнмейн чыткаш-ла, фронтуга тулчуп чораан дайынчылар дугайында янзы-бүрү чүүлдер чогаадып туруп бергени — дыка элдеп. Чаңгыс чижек: гений чогаалчы Лев Толстой чүгле Бородино шөлүнге болган тулчуушкунну бижиир дээш, ол черге албан кылып чорааш, ону долгандыр кылаштаан, базымнап хемчээп, ол черниң үнүжүн, байдалын, оът-суун шуптузун чурумнеп турган ышкажыгай, мону база бодаар херек!

Мен даап бодаан чүвем кайын бижий бээр ийик мен. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейинге кичээлдеп турган бис. Ол музейде массалыг килдистиң эргелекчизи Николай Данилович Егоров мадаган чугаалаар чорду: «Бир эш бистиң музейге беш чыл улай узун хуусаалыг командировкалап келген, Казах ССР-ден чеже кижи Ада-чурттуң улуг дайынынга киржип чорааныл тодарадып алган болгаш бистиң музейниң архивин коптарып турган, дыка ховар материалдарны тып алган, үлегер алырының ёзулуг чижээ ол-дур!»

Моңгуш **КЕНИН-ЛОПСАН,**
семинарның киржикчизи.

МАГАДАН ОБЛАСТЬ. Чуртта эң-не соңгу таланың курорттарының бирээзи—«Талая» курорт бүдүн чыл дургузунда ажылдаар. Термалдыг Тальскиден агып үнген минералдыг сугну болгаш чоок холдерниң малгажын ында ажыглап турар. Дыштанып удуурунун чаагайжыды туттунган корпустарын, суг болгаш малгаш-биле эмнээр черлерни, бажың иштинде эштир бассейнни курортчулар ажыглап турар. «Талая» калбарып орар. 150 орунунуг чаа корпустуң тудуу ам ында дооступ орар.

ЧУРУКТА: «Талая» курорттуң кол корпузу.

С. БЕЛЯВОЙНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

Бот-тывынгыр уран чүүл

МАССАЛЫГ БОЛГАН

Бистиң республиканың чер-черде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери болгаш шии коллективтери амгы үеде хайнышкынныг ажылдап турар. Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистериниң көрүлдезинге чораш, солун чүүлдерни көрдүм.

Районда бүгү колхоз, совхозтарның бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилери автобустарын янзы-бүрү лозуңнар, плакаттар-биле шимеп алган, ыры-шоорлуг четкилеп кээп турдулар.

Культура бажыңының чанында уругларның үрер хөгжүм коллективи К. Дамдынның удуртулгазы-биле байырлалдыг марш ырларны күүседи берген. Ооң аялгазы-биле көрүлдениң киржикчилери бедик кедүрлүүшкүнүг чыглып кээп, залды доллур олургулапкан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң партком секретары М. Моңгуш, ВЛКСМ обкомунуң секретары А. Каңзай олар көрүлдениң киржикчилеринге байыр чедирип, чедиишкиниг болурун күзеп турдулар.

Баян-Таладан, «Искра» колхозтан, Чыраа-Бажындан, Теве-Хаядан, Иймеден, Суг-Аксындан, Алдан-Маадырдан, Хайыраканда, Шемиден келген бот-тывынчыр уран чүүл коллективтери, Чадаана хоорайның бот-тывынгыр артистери талантыларын көргүскен.

Көрүлдениң түңнелинде тиилекчи коллективтер илерээн. Бирги черни «Большевик» совхозтуң бот-тывынгыр артистери ээлээн. Ийигизинде—«Алдан-Маадыр», а үшкүзүнде—«Сүт-Хөл» совхозтарның бот-тывынгыр коллективтери болган.

Уран чүүл көрүлдезиниң киржикчилерин жанрлар аайы-биле база ылгап, оларның тиилекчилерин адагылаан. Нитти ыры талазы-биле бирги черде—«Чыраа-Бажы» совхозтуң бот-тывынгыр артистери болганнар. Ийиги черде база-ла алдан-маадыржылар болган, олар оркестр талазы-биле база эки болуп, шаңнаткан. Хөөмей-сыгыт талазы-биле бирги черни алдар-маадыржылар ээлээн.

Уран чүүлдүң район көрүлдезинге нииттизи-биле 562 кижи киришкен. Чаңгыс бо сан безин районда бот-тывынгыр уран чүүл талазы-биле ажылдын кайы хире массалыг болу бергенин херечилеп турар. Көрүлдениң киржикчилеринден 70 кижини—эки күүселдикчилерни өртектиг чүүлдер, 20 кижини—Хүндүлел бижиктер-биле демдеглегилээн.

Бо бүгү өөрүнчүг чүүлдер-биле чергелештир чамдык четпестер манаа база илерээн. Бот-тывынгыр артистерде сцена культуразының талазы-биле негелделерни чедир билбес чүүлдер бар. Чамдык эштер платьелерин шевергин кылдыр базып албаан, идиктерин аштаваан болгулаар чүүлдер-даа тургулаан. Хөй-ле коллектив сыгыт, хөөмей номерлерин эккелгилээн, ол эки-дир, ынчалза-даа боттары дөмейлежи бээр, хеп талазын таарыштыр кылып албаан таварылгалар турган.

Нитти концерттер программаларында хамааты дайынга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга, Улуг Октябрьга холбаштырган күүселделер — ындыг темалар колдуунда чок болган. Маңаа тайылбыр кылдыр алырга, өске районнарның бот-тывынгыр коллективтеринде бо талазы-биле байдал база ындыг болуп турар.

Бүгү концерт программазын алырга, ынакшыл темазы хөй болуп турар. Манаа удурланып болбас, ынчалза-даа хөлүн арттир чаңгыс талалап чоруй баарга, программаның күүселделери хөй янзы-бүрү эвес болур. Ол черле таарымча чок болу бээр дээрзинче сагыш салыр херек деп бо бодалды айтып турарым бо.

Ам республика көрүлдезинге чөөн-хемчикчилер талантызын бараалгадыр болгай. Аңаа оларның кайы хире белеткелдиг келирин манаар бис.

К. САГДЫ.

ӨӨРЕДИЛГЕ,

ПРАКТИКА

Уран чүүл училищези 1970 чылда болуунуң ажыттынганындан бээр он чыл оюн демдеглеп эрттирген. Училищеде өске салбырлар-биле кады чурулга салбыры база ажыттынган. Чурулга салбыры ортумак школаларга чурулга болгаш черчение башкыларын белеткеп турар.

«Найырал» кинотеатрга чурулга салбырының сургуулдарының делгелгезин организастаан турган. Делгелгеге шуп-ту курстарның сургуулдарының ажылдары кирген. Эрес-оол Баяндының акварель-биле чурааны аныяк уругнуң портреди көрүкчүлерни сонуургатткан. Оол аңгыда «Төрээн Тывам» деп пейзажта сарлыктар тодаргай чуруттунган. Бодунуң ажылдарынга Эрес-оол Баянды кижиниң өөрүшкүзүн болгаш муңгаралын көрүкчүге уран тывынгыр арга-биле көргүзүп турары солун.

Эрес-оол Баяндының ачазы даштан дириг амытаннарны сиилбип кылырынга суртаалыг кижи.

Эрес-оол Баянды ам 4-кү курста эки өөренип турар.

Херлекел Ооржактың «Көдээ бажыңчыгаш» деп чуруу солун болуп турар. Бо чуруктан аңгыда ооң линогравюралары, чурукчугаштары база делгеттинген.

Бирги курстуң сургуулу Тойбу-Хааның, Дугар Ооржактың чураан чуруктары болгаш 4-кү курстуң өөреникчизи С. Феоктистовтуң «Тудуг» деп ажылы көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

«Найырал» кинотеатрга болган делгелгеге уран чүүл училищезиниң сургуулдарының кылган ажылдарынга көрүкчүлер улуг үнелелди берген.

А. УТИН,
уран чүүл училищезиниң башкызы.

УРУГЛАР САДЫНДА

Бопугур чаактарлыг, кызыл-хүрең шырайлыг чаптанчыг чараш чаңнарлыг бичии чаптар Мугур-Аксының уруглар садында өзүп, доругуп, шын кижизидилгени ап турар. Ында 2 хардан 6 хар чедир уруглар бар.

«Малчын» колхозтуң баштаар чери 50 уруг турар ужурлуг уруглар садынга чонуң дилээн ёзугаар 14 уругларны немей тургузар ниитпирип үндүргеш, оларның чиир аъш-чемин төлеп берип турар. Ам бисте уругларның ниити саны 64 апарган, а оларның, 25-и ырак узак турлагларда малчыннарының уруглары. Олар шупту бо уруглар садында дүн-хүн чок чурттап, чаңгыс аай хүн чуруумун ёзугаар өөренип турар.

Мында кижизидикчи башкылар чаа программа ёзугаар уругларга быжыг билиглерни, берип, оларны өөредип турарын көөрге солун. С. Саая тыва дылдың чугаа сайгарылгазын, Чүлдүм-Сүрүң математиктиг аргаларны уругларгаканчаар өөредирин уруглар садының кижизидикчилериниң чөвүлелиңге кылган.

Бистиң бо коллективте шупту 16 кижи ажылдап турар. 1972 чылдың солуннарын, журналдарын 110 рубльге чагыдып алган. Ам бисте кижи бүрүзү 3—4 чагылгалыг.

«Социалистиг чарышты организастаарын улам эккижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын бистиң коллектив хаалызы-биле таныжып, бир үн-биле ону деткип хүлээп алган. Ам коллективтиң нитти хуралының мурнундан «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик атты чедип алыр улуг сорулганы салып алган ажылдап турар.

Бистиң уруглар садының кышка белеткели багай эвес. Бо хүннерде 150 кубометр ыяш, 15 тонна хөмүр-даш бүрүн дүжүртүнген.

Д. МОНГУШ.

АНГИНА

Ангинаны чиик, хоре чок аарыг кылдыр бодап болбас. Ангинадан аарый берзе нарыыдаашкынны болдурбазы-биле дүрген чогуур хемчээн алыр херек. Бичии уругларның боостаазы чем ажырарга аарышкылыг, эъди изигде эмчини доп-дораан чалаар. Аарыг уругну эмчиниң келирин манавайн, ог-бүлениң өске уругларындан аңгылаары чугула, харын-даа өске өрээлге чыттырар. Боостаа аарышкылыг, эът изиири-биле чергелештир скарлатина дифтерия дээр аарыглар база эгелеп болур.

Мага-ботту дадыктырары, хүн бүрүде кул-культура шимчээшкиннерин кылыры, хүн чурумун шын сагыыр чаңчыл дыка хөй аарыгларны, ооң иштинде ангинаны болдурбайн барып болур.

Өйүн эртир чылыг хепке бодуңарны чаңчыктырбаңар. Эртен чунарда, кежээ удуурда мойнуңарны соок суг-биле чуп чаңчыгыңар. Ол чорук ангинадан кижини камгалаар.

Таакпы тыртары база ойүн эртир арага ижер чорук боостаа аарыының тыптырынга салдарны чедирер. Ынчангаш таакпыже, арагаже сундугар чорукту шеглеңер.

Дериткен кижи кончуг соок суг ижерге, мороженое (доңурган сүт) чиирн ангинадан аарып болур. Дииштериңер байдалын ой-өйлеп эмчиге хыналдыңар, чүге дээрге аарыг дииштер ангина тыптырынга салдарны чедирер. Аас-биле тыныырга боостааже соок агаар кирип, ооң ишти кадып-кургаар болгаш тыныш органнарынче бок база янзы-бүрү микробтар кирип, ангинаны тывылдырып болур. Думчук-биле тыныңар, а бир эвес думчук ишти шаптыктыг, тыныынмас болза доп-дораан эмчиге барыңар.

Ангинадан аараан кижини тускай өрээлге аңгылап чыттырар. Ындыг байдал чок болза хлороминге оттүрүп каан ак-чоорган-биле өрээлди аңгылай кожегелээр. Аарыг кижиге тускай аржыыл, аяк-саваны аңгылап бергеш, чем ишкен соонда изиг сугга чуур.

Ангинадан аарый берзе ыяап-ла эмчиге баар болгаш эмчиниң берген эмин ижип, доктааткан хүн чурумун шыңгыы сагыыр. Хүн чурумун сагывас болза аарыг каданнап болур. Ангинадан үргүлчү аарыыр кижилер тускай эмнээшкинни эртер ийикпе, азы кестирер апаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ
САНИТАР-
ЧЫРЫДЫЫШКЫН
БАЖЫҢЫ.

ЧАА КИНОФИЛЬМНЕР

Бистиң Төрээн чуртувустуң киностудияларынга тургузулаан чаа хөй кинофильмнер Кызылдың болгаш бистиң республиканың экраннарында эгелээн болгаш чоокку үеде үнгүлээр.

Анатолий Рыбаковтуң сөс чогаалынга үндезилээш, режиссер Игорь Шагров **«Ыттавас минута»** деп фильмни М. Горький аттыг киностудияга тургускан. Фильмниң чорудулгазы бистиң үевиске болгаш дайынның аар-берге 1942 чылынга хамаарышкан. Орук тудугкулары солдат кижи хөөрү тып алган. Ооң самбыразында бижээн чүүлү баладып калган. Чүү кижил бо, кажан хөөржүткенил? Аныяк ажылчын Сергей ону тодарадыр дээш кирипкен. Ынчангаш бистиң мурнувуска эрткен үениң байдалы илереп келир. Мында кол рольдарны Юрий Кузьменков, Иван Лапиков болгаш Владимир Иванов олар ойнап турар.

«Хостаашкын» деп ат-биле уламчылалдыг ийи фильмни моон мурнунда көргүзээн бис. Ам ооң үшкү кинозун—**«Кол согуушкунунуң угланыышкыны»**, деп фильмни көөр бис. «Мосфильм» киностудияга Ю. Озеров ону тургускан. Фильмниң ол кезээ болза «Багратион» деп аттыг шериг чорудуушкунун чугаалап турар. «Белоруссияның хоорайларын болгаш суурларын хостааныы, Вильнюс хоорайның хоочун бир шивээзиниң кырынга кызыл тукту киискидиишкенин, Гитлерге удур генералдарның бүтпейн барган сүлчээзин бо фильмде чугаалаан, бо чүүлдер болза фильмде бир-ле дугаар тодаргай байдалдыг көргүстүнүп турары ол. Фильмниң иштинде көргүстүнген кижилерниң хөй нуруузу төөгүге турган кижилер. Артистер Николай Олялин, Николай Рыбников, Михаил Ульянов, Владлен Давыдов болгаш өскелер-даа фильмде ойнап турар.

И. Ильф биле Е. Петровтуң **«Он ийи сандай»** деп ному 30 чылдар үезинде-ле биске классика болу берген. Режиссер Л. Гайдай ол номда бижээн овур-хевирлерни «Мосфильм» киностудияга кинозудуп тургускан. Каттырынчыг рольдарга ойнаар Сергей Филиппов, Арчил Гомиашвили, Михаил Пуговкин, Юрий Никулин, Георгий Вицин, Савелий Крамаров, Владимир Этуш, Готлиб Ронинсон ышкаш, ындыг артистерни бо фильмден көөр бис.

Режиссер Л. Квиникидзе **«Кабулга албан-хүлээлге»** деп «Ленфильмни» киностудияга тургускан. Ында болза аныяк совет дипломатияның, чаа хевирниң дипломатиязының дугайында. Советтер чурту-биле Афганистанның аразында найыралдыг харылзааларының тургустунуп келгениниң дугайында чугаалап турар. Боттарының салдарын Чөөн чүкке хевээр арттырып алыр дээш оралдажып турган колонизаторларга удур демиселге база бо фильм хамааржыр. Рольдарда Олег Жаков, Ирина Мирошниченко, Глеб болгаш Олег Стриженовтар, Отар Коберидзе, Владимир Заманский, Александр Демьяненко ойнап турарлар.

А. Гордовтуң тургусканы **«Оорлаашкын»** деп фильмде кемниг херек истекчилериниң дугайында чугаалап турар, олар кемниг херектенерни тып алганнар. Эргижирээн чүүлдер катап эгидип-кылыр Буров уран чүүлдүң үнелиг чогаалын музейге эгидип бээр ужурлуг. Ол дээрте орус хамбыларның хоразынге азып алыр бурган хевири-дир. Музейден XVII чүс чылдың селемези чиде берген. Ону Буров оорлаан боор деп карадал туруп келир. Ооң дугайында истелгени полковник Орефьев кылып эгелээн, ол—угаанныг, бодалдыг истекчи, ооң пүрүнде бистиң үениң шагдаа ажылдакчыларының эң-не эки шынарларын көрүкчү көрүп болур. Орефьевтиң ролюн — Россия Федерациязының алдарлыг артизи Олег Борисов ойнап турар.

«Пакты чип турар хүннүн ада-биле» деп кинофильмни узбек кинематографистер тургускан. Кодээниң мурнундакы кижилериниң, Фергана... Хевейчилер кургаг, куруг ховуга келгеш ону хөвең-биле, көк үнүш болгаш кат-чимис-биле хепкерер дээш аңаа чеде бергеннер. Фильмниң тургузукчу-режиссеру — Альберт Хачатуров.

Социалистиг чурттарлан фильмнер база үнгүлээр. Чижээ, чех режиссер И. Махтың **«Чиде берген акшалар»** деп фильми солун. Прага — Брно аразынга дүрген маңнаар поезд маңнадып олурган. Почта вагонунда — хөй акша бар, банк ажылдакчызы Войтирж, айыыл чок чорук албанының лейтенантызы Ленк болгаш бичи лейтенант Врана олар ону камгалаан. Ынчангаш почта вагонунга чаза тевиишкин болу берген. Ооң истелгезин чорудуп турар...

Л. КАБАКОВА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

11.55 — Дамчыдылга программазы. 12.00—Сөөлгү медээлер. 12.05 — Уругларга. **«Сылдыс чайнап тур».** 12.35—Экономика-математика аргаларынга болгаш санаалга техниказынга үндезилээш улус ажыл-агыйын эргелеп-башкарарын сайзыраңгайжыдарының айтырыглары. Дамчыдылганың темазы **«Улус ажыл-агыйын планнаарын экижидериниң айтырыглары».** Дамчыдылганы академик Н. П. Федоренко кылыр. 13.05—Уругларга. Мультфильмнер. 13.30 — **«Орус угулзалар».** Бүгү-эвилелдиң телевидениезиниң болгаш радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 14.15 — **«Чогаадыкчы чорук».** Дамчыдылганы чогаалчы С. Смирнов чорудар. 15.15 — Фильм — Уругларга. **«Туттурбас өжээн негекчилери».** Уран-чечен фильм. 16.30 —Эстрада оркестриниң концерти. **«Ак-көк экран».** 17.00—ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүне планнаар комитединиң даргазы И. Т. Новиков телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харылаар.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — **«Таңныылаар мен»,** Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — Сөөлгү медээлер. 19.15—**«1971 чылда ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреаттары — чогаалчылар».** 19.45—**«Чалыы назын»** деп дамчыдылга. **«Алло, талантылыгларны дилеп тур бис».** Ташкенттиден дамчыдылга. 21.30—Сылдырның чагаалар-биле дамчыдылга. 21.50—22.00—Техниктиг чаксар. 22.00—00.15—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионаты. **«ЦСКА — «Спартак».** В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ажылчын аңгы дугайында шүлүглел»** 15.40 (бичии залга), **«Он ийи сандай»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 9.50, 12.40, 15.30, 18.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ыттавас минута»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Дугуйлар кырында шивээ»** 9.10, 13.00, **«Адмирал Нахимов»** 11.10, 14.50, **«Кабирияның дүнези»** 16.50, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **Кипочыыңды** 10.30, **«Кемниг херек истелгезиниң инспектору»** 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 21-47, үлегерлиг килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черлериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). IС—23245.